

שערי תשובה

עם הוספות ביאורים ועיונים

ספר לימוד יומי

שערי תשובה

עם הוספות ביאורים ועיונים

חלק ג'

שבט - תשע"ז

"שערי תשובה"

יוצא לאור ע"י ארגון "ארחות ישר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א

יו"ר הארגון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לבי

הרב יחיאל חסידה

הרב דוד יגאלי

הרב ישראל מאיר וולך

ארגון "ארחות ישר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק

טל': 077-9230219

נייד: 052-7167812

פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות ישר"
בפקס: 077-4230219

©

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש
פנימי ו/או מסחרי ללא אישור מפורש מארגון
"ארחות ישר".

עימוד, עיצוב והפקה:

אפקטיב

03-5796812 | 054-8485060

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

יוצא לאור לזכוי הרבים
לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל
מופלאה ומופלגת במדות טובות
ובמאור פנים לכל אדם
מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים
ומעשים טובים לכלל ולפרט
מרת **בת שבע אסתר קניבסקי** ע"ה
בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל
אשת חבר לרבינו מורה דרכנו
מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א
בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר
שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש
חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב
עליה אנו קוראים את המקראות
עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון
רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה
אוי מי יתן לנו תמורתה
זכותה תגן עלינו
תנצב"ה

חוברת זו הוקדשה

לעילוי נשמתו הטהורה

של היקר באדם
ר' זלמן בן ר' אריה לייב ז"ל
למשפחת סבו

ת.נ.צ.ב.ה

• • •

הונצח ע"י

נכדו ר' אמיר יוסף פוגל נ"י ורעייתו מרת נעמי תחיל
וילדיהם לביא, טליה, ואהרן שלמה.

ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה ולברכה,
ויזכו לראות נחת מכל צאצאיהם
מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא.

תוכן העניינים

פתח דבר

10

השער הראשון | באור התשובה ועקריה | אות נא - נב

13

השער השני |

להורות הדרכים שיתעורר האדם בהן לשוב אל השם | אות א - יג

20

פעילות הארגון

71

ביותר משלושים אלף עותקים מכל גליון, הנלמדים מדי יום ביומו, בישיבות וחדרי תלמוד תורה, בסמינרים ובתי ספר, בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ובעוד מקומות רבים שמתקיימים בהם שיעורי תורה, בכל מקומות מושבותיהם להגדיל תורה ולהאדירה, ברוך הוא וברוך שמו.

בחסדי השי"ת זכינו להוציא עד עתה, בארבע שנות פעילותנו, את הספר "ארחות יושר" לרבנו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בחלוקה ל"א חוברות, את הספר המפורסם "ארחות צדיקים" לאחד מהקדמונים מתקופת הרמב"ם ז"ל בחלוקה לכ' חוברות, ואת הספר "מסילת ישרים" להקדוש רבנו הרמח"ל זצ"ל בחלוקה לעשר חוברות. ועתה ע"פ עצת רבנו מרן שליט"א, עומדים לנו בזה להוציא לאור ולהפיץ את הספר הקדוש "שערי תשובה" לקדוש עליון החסיד רבנו יונה גירונדי זצ"ל אשר קנה מקומו אצל כלל ישראל כספר היסוד לדרכי התשובה השלמה, וקניית דרכי ההלכה והיראה.

וכמעשינו בקודמים, חילקנו את הספר ללימוד יומי, והוספנו בעזרת השי"ת ביאורים והערות קצרות, להביא את דברי הספר הקדוש ללומדים בני זמנינו, ואנו תפילה שלא נכשל ח"ו בהבנת דברי המחבר החסיד זצ"ל זי"ע, כי באמת כוונתנו רצויה להפיץ ולהרבות תורה ומוסר בישראל, כפי הדרכתו של רבנו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ויהי נעם ה' אלקינו עלינו ומעשי ידינו כוננה עלינו, ונזכה כולנו ליום הגדול שנאמר בו, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, בקרוב במהרה בימינו אמן ואמן.

בברכת התורה
מערכת "ארחות יושר"

בגיל ורעדה עומדים לנו בפתח השער לדופקי בתשובה, הלא הוא ספר "שערי תשובה", ספרו האדיר של אחד משרפי מעלה, החסיד רבנו יונה גירונדי זצ"ל זי"ע שהיה מענקי הרוח בדור דעה של הרמב"ם והראב"ד זי"ע, וכתב כמה ספרים אשר כל בית ישראל נשענים עליו והולכים לאורו מאז ועד עתה, כאלף שנות דור. וכבר העידו הראשונים על הספר "שערי תשובה" אשר לא קם כמוהו מדבר ביראת ה' למשוך ליבות בני אדם לדרכי החסידות.

ומובא בספר "הח"ח חייו ופעליו", שאמר רבנו החפץ חיים זצ"ל בשם רבנו חיים מוולאזין זצ"ל כי "הספר שערי תשובה הוא ספר מוסר השווה לכל נפש ומתאים לכל איש יהודי בכל הזמנים ובכל התקופות עד ביאת גואל צדק בב"א", ומוסרים בשם רבנו עקיבא איגר זצ"ל כי "הספר שערי תשובה אינו רק ספר מוסר אלא גם ספר הלכה", שהחסיד רבנו יונה זי"ע הכניס בו הרבה כללים ופרטים בפסקי הלכה הנצרכים. וידוע כי במשך כל הדורות, גדולי הראשונים והאחרונים, וכל בית ישראל, לא פסקו מלהגות בספר הקדוש הזה, אשר הוא ספר יסוד בדרכי התשובה.

החסיד רבנו יונה זי"ע חילק את הספר לארבעה שערים עיקרים, ובכל שער פירט לסעיפים וסעיפי סעיפים את כל דרכי התשובה לפרטיה, כדי שנוכל לבוא לפני השי"ת זכים ונקיים, ולקיים כראוי את הציווי הנצחי שנצטוונו מבורא העולם באהבתו אותנו, שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבקות.

והנה באהבתו יתברך אלינו ורחמי המרובים, פתח לנו שער, והדריכנו לגשת אל הקודש לעסוק בדברי תורה, וזיכנו להפיץ ברבים מעיינות תורה ומוסר, בתפוצה נהדרת ומגוונת של חוברות מוסר ויראת השם,

סדר הלימוד היומי

שבוע א' יום א' כ"ט בטבת - יום ה' ד' בשבט (פ' בא)

שבוע ב' יום א' ז' בשבט - יום ה' י"א בשבט (פ' בשלח)

שבוע ג' יום א' י"ד בשבט - יום ה' י"ח בשבט (פ' יתרו)

שבוע ד' יום א' כ"א בשבט - יום ה' כ"ה בשבט .. (פ' משפטים)

תועלת הלומדים

החבורות מסדרת "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות.

(חבורות אלו נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם.)

החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות.

תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

המשך השער הראשון
בְּאֵזֶר תְּתַשׁוּבָה וְעִקְרֵיהָ

נא. הנה השלמנו באזר עקרי התשובה. ועתה שים לבך להתבונן¹ בדברים המעכבים את התשובה, רצוני לומר, כי מי שפורק עלו ונכשל באחד מהם² תמיד, תשובתו קשה. ⁴ אם כשלת באחד מהם, חזק ואמץ לשפד שיח, ⁵ והרבה תפלה ותחנונים, ⁶ ואזור חיל לקיים כל דבר עקרי התשובה, ותוסף ⁷ לקח בהם מן הדרכים אשר יתבארו בשער הרביעי, ותמצא ⁸ חנינה, ותנתן לרחמים.

ביאורים

1. מדברים. בעשרים וארבעה דברים שימנה רבינו בהמשך. 2. תמיד. לדעת רבינו, הדברים הללו מעכבים את התשובה בגלל שמתמיד בהם, והצירוף הזה של חטאים אלו וההתמדה בהם - היא הגורמת לכך שהתשובה מהם קשה. ולפיכך נחשב כאילו הם מהדברים המעכבים את התשובה (הרוצה בתשובה). 3. תשובתו קשה. כי אין מסייעין לו מן השמים לשוב. לכן מביא רבינו ב' עצות לזה. 4. אם כשלת באחד מהם. ולכן קשה לך לבוא אל התשובה. 5. והרבה תפילה. זו עצה ראשונה - להרבות בתפלה ותחנונים שיעזרוהו ה' לשוב בתשובה. 6. ואזור חיל לקיים כל דבר עיקרי התשובה. זו עצה שניה, ומכיון שמתאמץ כל-כך לקיים כל דבר עיקרי התשובה בודאי ימצא חנינה וינתן לרחמים שיסייעו לו מן השמים לשוב בתשובה שלימה. 7. לקח. לימוד מדעתך. 8. חנינה. מתנת חנים מאת הבורא יתברך שמו.

שערי

שער ראשון

תשובה

עיונים

נב. ואֶזְכֹּר לְךָ מַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ רַבּוֹתַינִי בְּזֶה. אָמְרוּ רַבּוֹתַינִי וְזָרוּנָם לְכַרְכָּה (ר"ף יומא פ"ח) עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה דְּבָרִים ⁹מֵעַכְבִּים אֵת הַתְּשׁוּבָה, וְאֵלוּ הֵם: ¹⁰רְכִילוֹת, ¹¹וְלִשׁוֹן הָרַע, ¹²וּבַעַל הַמָּה, ¹³וּבַעַל מַחְשָׁבָה רָעָה, ¹⁴וְהַמְתַּחֲבֵר לְרָשָׁע, וְהַרְגִיל ¹⁵בְּסַעֲוֵדָה שְׂאִינָה מִסִּפְקָת

ביאורים

9. מעכבים את התשובה. כלומר, תשובתו קשה, שאין הקב"ה עוזרו ומסייעו לעשות תשובה. [אמנם אם החוטא יחזור בתשובה על אף העיכוב, ודאי שיתכפר לו ותשובתו תקבל (רמב"ם, תשובה פ"ד ה"ו)]. 10. רכילות. איזה הוא רכיל, זה שהוא טוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך וכך אמר פלוני (עליך), כך וכך שמעתי על פלוני (שעשה נגדך דבר-מה, או רוצה לעשות), אע"פ שהוא אומר אמת הרי זה מחריב את העולם (רמב"ם דעות ז. ב. וכס"מ שם). ותשובתו קשה, כיון שלא יוכל לבקש מחילה מכל אותם אשר ססכך והפריד ביניהם. 11. ולשון הרע. הוא המספר בגנות חבריו אע"פ שאומר אמת. ותשובתו קשה אם התמיד בזה מטעם הנ"ל, ועוד שאינו מרגיש שחוטא שהרי הוא רק מדבר. 12. ובעל חמה. בעל כעס. ותשובתו קשה, כי הכעסן עלול לכל העבירות שבתורה כדברי המס"י (פי"א): "והוא (הכעסן) קל ודאי לעבור כל מיני עבירות שבעולם, אם חמתו תביאהו להם". 13. ובעל מחשבה רעה. הרהורי עבירה. או הכוונה, למי שחושב רע על זולתו ודן אותו לכף חובה. ותשובתו קשה, מאחר ואינו מחשיב עצמו כחוטא שהרי לא הוציא מחשבתו אל הפועל. 14. והמתחבר לרשע. מפני שהוא לומד ממעשיו, כי כשהוא תמיד אצל הרשע ורואה מעשיו או הם נרשמים בלבו (רמב"ם הלכ' תשובה פ"ד ה"ה). 15. בסעודה שאינה מספקת לבעליה. שאין הבעלים נותנים לו ברצון גמור ובלב שלם, אלא מפני שמתביישים

עיונים

שערי

שער ראשון

תשובה

(הלכ' דעות ו, א) שכתב: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג במנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמד ממעשיהם..."

מצינו בתפילת יעקב אבינו, קודם פגישתו עם עשו, שהתפלל "הצילני נא מיד אחי מיד עשו" (בראשית לב, יב). מבאר ה'בית הלוי', כי יעקב אבינו התיירא משני הדברים: גם מפני שפירות דמים - אם ילחם נגדו, וגם מפני התקרבות יתירה של עשו - אם יכרות עמו ברית שלום. ומכיון ש"גדול המחטיאו יותר מן ההורגו", ביקש קודם כל "הצילני נא מיד אחי" - מפני אחוותו של זה, ורק אחר כך "מיד עשו". שכן הפחד שצריך להיות מ"עשו" הוא בראש ובראשונה כאשר הוא "אחי" - כשיש עמו קשרי ידידות ואחווה, וככל שיותר נתרחק מאחוותו של עשו ונקיים "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי", כן תקטן הסכנה ממנו.

ביאורים

מפניו. וברמב"ם (שם ה"ד) כתב שזה אבק גזל. וזה אינו נראה לו חטא כיון שאוכל ברשותו של בעה"ב ולא בעל כרחו. 16. והמסתכל בעריות. מעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר, וכי בעלתי או קרבותי אצלה, והוא אינו יודע שראיית העינים עון גדול, שהיא גורמת לגופן של עריות, שנאמר (במדבר טו, לט): "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (רמב"ם שם). 17. והחולק עם גנב. מתחלק עמו במה שגנב. ותשובתו קשה, כי הוא סבור שלא חטא כיון שלא הוא זה שגנב. ואפילו אם ירצה לשוב ולהחזיר - למי יחזיר, הרי אינו יודע ממי גנב הגנב. ועוד, שבכך הוא מחזיק יד הגנב ומראה לו שנוח הדבר בעיניו, במקום לגעור בו ולהוכיחו על גניבתו. ובכך הוא מחטיא אותו להבא, שגורם לו לגנוב גניבות נוספות (שם ה"ג, וארחות צדיקים). 18. והאומר אחטא ואשוב. שגמר בלבו לעשות עבירה ולאחר מכן לשוב עליה בתשובה, וכך עשה. כי כל המחשב כך תשובתו קשה מאד, כי

האומר אַחטא וְאָשׁוּב¹⁹ אֵין מִסְפִּיקוֹן בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת
תְּשׁוּבָה. ²⁰אַחטא וְיִוִּם-הַכַּפּוּרִים מִכַּפֵּר, ²¹אֵין יוִם-
הַכַּפּוּרִים מִכַּפֵּר. ²²וְהַמְתַּכְבֵּד בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ, ²³וְהַפּוֹרֵשׁ מִן
הַצַּבּוֹר, ²⁴וְהַמְבִּזָּה אַבּוֹתָיו, ²⁵וְהַמְבִּזָּה רֵבּוֹתָיו, ²⁶וְהַמְקַלֵּל

ביאורים

לעולם יחטא, כיון שחושב שישוב, אז העבירה קלה בעיניו. כלומר, וכיון
ששנה בחטא, נעשה לו כהיתר, ולכן הוא מעצמו לא יעשה תשובה (רע"ב
ופני משה). [ועוד, כיון שחטא בהסתמך על אפשרות התשובה שהעניק
לו הקב"ה בטובו וברוב חסדיו - בודאי אינו ראוי שיקבל עזרה משמים
לתשובה, ומבלעדי זה בודאי ישקשה עליו מאד לשוב]. ¹⁹ אֵין מִסְפִּיקוֹן
בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. לא יזמינו לו מן השמים את האפשרות לעשות תשובה
[כלומר, הקב"ה אינו עוזרו לשוב בתשובה. אך, אם אף על פי כן הוא חוזר
בתשובה, תשובתו מתקבלת (רמב"ם, הל' תשובה ד, א ו-ו)]. ²⁰ אַחטא וְיִוִּם
הַכַּפּוּרִים מִכַּפֵּר. כלומר, שחטא מתחילה בהסתמך על יום הכיפורים שיכפר.
²¹ אֵין יוִם הַכַּפּוּרִים מִכַּפֵּר. אף הוא לא יסייעוהו מן השמים להתכפר על
ידי יום הכיפורים [דהיינו שלא יסייעוהו מן השמים לעשות ביום צום כיפור
מה שצריך לעשות כדי לזכות לכפרת היום (הרמב"ם בפירוש המשניות)].
²² וְהַמְתַּכְבֵּד בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ. ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חבירו
או חכמתו כדי שיראה מכללן שהוא מכובד וחבירו בווי (רמב"ם הל' תשובה
פ"ד ה"ד). המתכבד בקלון חבירו אומר בלבד שלא חטא. לפי שאין חבירו
עומד אצלו ולא הגיע לו בושתי ולא ביישו (שם). ²³ וְהַפּוֹרֵשׁ מִן הַצַּבּוֹר.
לפי שבזמן שיעשו תשובה לא יהיה עמהו ואינו זוכה עמהו בזכויות שעושין
(רמב"ם שם ה"ב). ²⁴ וְהַמְבִּזָּה אַבּוֹתָיו. וממילא לא יקבל את תוכחותיו.
²⁵ וְהַמְבִּזָּה רֵבּוֹתָיו. כנ"ל באבותיו. ואף אם ישוב בתשובה לא יהיה לו מי
שירדקי וינחה אותו בנתיבות התשובה, כי מכיון שמבזה את רבותיו - לא
יוכל להעזר בהם בדרך התשובה. וז"ל הרמב"ם: שדבר זה גורם להן לדחפו
ולטרדו מן העולם כישוע וכגיחזי, ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה
לו דרך האמת (שם). ²⁶ וְהַמְקַלֵּל אֶת הָרִבִּים. לא קלל אדם מסויים שאו

את הַרְבִּים, ²⁷וְהַמְעַכֵּב אֶת הָרִבִּים מִלַּעֲשׂוֹת דְּבַר מִצְוָה,
²⁸וְהַמְטִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ מִדֶּרֶךְ טוֹבָה לְדֶרֶךְ רָעָה, וְהַמְשַׁתְּמֵשׁ
²⁹בְּעֵבוֹטוֹ ³⁰שֶׁל עֵנִי, וְהַמְקַבֵּל ³¹שַׁחַד עַל מְנַת ³²לְהַטּוֹת

ביאורים

יכול וצריך לבקש ממנו מחילה. [החוטא נגד רבים - זקוק הוא למחילת כל
אחד ואחד בכדי לתקן את אשר עיית. דבר זה כמעט ואינו בר ביצוע,
וממילא ברור שתשובתו של המקלל את הרבים קשה במיוחד]. ²⁷ וְהַמְעַכֵּב
אֶת הָרִבִּים וכו'. עווננו חמור, ומחמת כן לא יזכה לסייעתא דשמיא
בתשובתו. כמו כן, מסתבר כי בהנהגת מידה כנגד מידה, כשם שהוא מנע
טובה רוחנית מאחרים - כך תנע ממנו הטובה הרוחנית שבתשובה.
²⁸ וְהַמְטִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ מִדֶּרֶךְ טוֹבָה לְדֶרֶךְ רָעָה. כגון מסית ומדיח.
ונמצא הוא גורם לכל העבירות של חבירו ואיך יתקן זאת. ועוד, מאחר
והוא גרם לאחרים לחטוא - אין זה מתקבל על הדעת שהם ימשיכו
לחטוא ויירשו גיהנום בעוד הוא זוכה לסייעתא דשמיא בתשובתו
ולמחילת עוונות. ²⁹ בְּעֵבוֹטוֹ. במשכונו. כגון אם הלוח לעני ונתן לו
העני משכון. ותשובתו קשה, כי סבור שהוא שלו בדין ואינו נותן דעתו
לצערו של העני. ועוד, שאומר בלבד לא חסרתי מהם והרי לא גזלתי.
³⁰ שֶׁל עֵנִי. במסכת ב"מ (קיד:)- מבואר דאף בשל עשיר אסור להשתמש.
ומה שאמר 'בעבוטו של עני' מפני שעל פי רוב העניים הם הלוחים
והממשכנים את כליהם (מאירי). ³¹ שַׁחַד. משמעות המלה 'שוחד' -
'שהוא חד' (כתובות קה:). כלומר, שעל ידו נעשה לבם של הנותן והמקבל
אחד (רש"י). ³² לְהַטּוֹת אַחֲרַיִם בְּדִין. ואינו יודע עד היכן הגיעה הטייה זו
וכמה היא כוחה כדי שיחזיר, שהדבר יש לו רגליים, ועוד שהוא מחזיק ידי
זה שהטת לו הדין ומחטיא אותו (רמב"ם, הל' תשובה ד, ג). ותשובתו קשה,
כיון שלא ישיב אל לבו לאמר שלא כדין דנתני, שהדין תלוי בשיקול הדעת
ויש לו רגלים לומר יפה דנתני, וכיון שקבל השוחד (והשוחד יסלף דברים
המוצדקים), לעולם לבו ודעתו נוטה לצד זכותו ולא לצד חובתו (כס"מ שם.
וע"ע בלח"מ שם).

אחרים בדין, והמוציא אברה ³³ ואינו מחזירה לבעליה, והרוצה בנו ³⁴ בתרבות-רעה ³⁵ ואינו מוחה בידו, והאוכל ³⁶ שד-עניים יתומים ואלמנות, ³⁷ והחולק על דבר-חכמים, ³⁸ והחושד בכשרים, ³⁹ והשונא את התוכחות,

ביאורים

33. ואינה מחזירה לבעליה. אינו מכריז עליה סמוך למועד מציאתה כדי להשיבה לבעליה (רמב"ם שם). והרי הוא גזלן, אבל אינו מרגיש עצמו כזה מאחר ולא גזלה מחבירו בידים. ואף כשיתעורר לשוב יקשה עליו לתקן את המעוות, מאחר וחלף זמן ממצאת האבדה והבעלים התייאו כבר ולא ישימו לב להכרזה, וממילא לא יוכל להשיבה לבעליה. 34. בתרבות. לשון גידול כמו (איכה ב כב) 'אשר טיפחתי ורביתי' (אב"ע במדבר לב, יד). 35. ואינו מוחה בידו. הואיל ובנו ברשותו, אילו מיחה בו היה פורש, ולא עשה כן - נחשב לו הדבר כאילו החטיאו. ובכלל עון זה כל שאפשר בידו למחות באחרים בין רבים בין יחידים ולא מיחה אלא יניח אותן בכשלונם (רמב"ם שם ה"א). 36. שוד עניים. כלומר שהוא לוחץ את היתומים והאלמנות להשיב את חובם, עד שמאלץ אותם למכור לו קרקעותיהם או מטלטליהם בפחות מדמיהם (מאחר ואין סיפק בידם למכרם בשוויים). ויקשה על אותו חוטא לשוב, מאחר ואינו סבור שיש בזה חטא, כי יאמר שלי אני נוטל (עפ"י ראב"ד, הלכ' תשובה ד, ג). 37. והחולק על דברי חכמים. לפי שמחלקתו (שחולק עליהם) גורמת לו לפרוש מהם ואינו יודע דרכי התשובה (רמב"ם שם ה"ב). 38. והחושד בכשרים. שמייחס להם עבירה שאין בהם. ותשובתו קשה, לפי שהוא אומר מה עשיתי לו וכי יש שם אלא חשד שמא עשה או לא עשה, והוא אינו יודע שזה עון שמשים אדם כשר בדעתו כבעל עבירות (שם ה"ד). 39. והשונא את התוכחות. שהרי לא הניח לו דרך תשובה, שהתוכחה גורמת לתשובה. שבזמן שמודיעים לו לאדם חטאיו ומכלימים אותו חוזר בתשובה... וזה ששונא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאיו שהם בעיניו טובים (שם ה"ג).

⁴⁰ והמלעיג על המצוות.

ביאורים

40. והמלעיג על המצוות. שכיון שנתבזו בעיניו אינו רודף אחריהן ולא עושן ואם לא יעשה במה יזכה (שם ה"ב). ועוד, הרי זכות המצוות מסייעת בודאי לבעל התשובה בתשובתו, ואילו זה אשר בו למצוות ה' יתברך - אינו רודף אחר המצוות, וממילא חסר הוא זכויות שיסייעוהו על דבר התשובה.

השער השני

להורות והדרכים

שיתעורר האדם בהן לשוב אל השם

א. דע כי דרכי הסבות שיתעורר האדם בהן לשוב מדרךיו הרעות הם ששה, וככל אחד מהם למדנו דעת את האדם איך³ ויתהלך בחקר תכונתו,⁴ ויאזין עד תכונתו.⁵ ונעיר להם און לשמע⁶ השכל וידוע, עקרים יקרים,⁷ לכל הפציהם דרושים ונחקרים.⁸ ויותר מהמה בני הזהר, לשוב בכל יום ונפשך לטהר,⁹ בלעדי תחזה סכה מעוררת וילדי-יום יקושון מחשבותיך, כי תזכור את

ביאורים

1. הדרכים. המצבים. 2. למדנו. נלמד. 3. יתהלך בחקר תכונתו. יתבונן ויעמיק לחקר מהותו של כל אחד מן הגורמים והסיבות הללו. 4. ויאזין עד תכונתו. ויקשיב עד תכלית הבנתו של אותו הגורם. 5. ונעיר להם און. אזננו תהיה קשובה ועירנית להם. 6. השכל וידוע. להתבונן ולדעת. 7. לכל הפציהם דרושים ונחקרים. על דרך הכתוב (תהלים קיא, ב) "דרושים לכל הפציהם". פירוש, מבוארים לכל הרוצה להתבונן בהם. ובאבן עזרא כתב: "שימצא בהם הדורש כל חפציו שידרוש". 8. ויותר מהמה בני הזהר. יותר מאשר הזהרתיך על דרכי הסיבות הזהר לשוב בכל יום. 9. בלעדי תחזה סכה מעוררת וילדי יום יקושון מחשבותיך. גם בלי שתראה שום סיבה הששה המעוררות לתשובה או ממקרי יום יום (-מאורעות וטרדות) כדי להתעורר, לקשט ולטהר מחשבותיך מן העבירות שבידך [מלשון "התקוששו וקושו - קשט עצמך" (ב"מ קז:)], בכל זאת הזהר לשוב ע"י שתזכור את בוראך. או הכוונה,

בנראך,¹⁰ והיה לך זכרו למשיב נפש מדרכי תולדות גוש עפר. ובכן¹¹ עריה תעור קשת מדעך ליישר¹² הדורי טבעך, ומיראת-השם ואהבתו והבושה מלפניו¹³ תוסיף מעלה תמיד,¹⁴ ותשקוד על נקיון פסיה,¹⁵ וכרות רעיונים מזרזים משרעפיה,¹⁶ והכרו נושאי כלי נפשך, ובזכרה יוצרה¹⁷ תעדה עדיה ותכלול יפיה, כמו שכתוב (ישעיה מה, כה) "בני¹⁸ יצדקו ויתהללו כל-זרע ישראל", ותוסיף

ביאורים

לא רק שלא תראה שום סיבה המעוררת לתשובה אלא שעוד יווצרו סיבות מקרי-יום שיקשו על לבך ומחשבותיך מלשוב (זה השער). או הכוונה, ראה לשוב בתשובה לפני שיעירוך מן השמים ע"י יסורים, ומאורעות וטרדות יהיו לך למוקש ויטרידוך ולא יהי לך פנוי לעסק נשמתך (הרוצה בתשובה). 10. והיה לך זכרו למשיב נפש מדרכי תולדות גוש עפר. זכרון בוראך יועיל להשיב נפשך מן הדרכים שהמה תולדה מהגוף שהוא חומרי גוש עפר, כלומר להרחיקך מן הרצונות הגופניים והתאוות הגשמיות. 11. עריה תעור קשת מדעך. גלה ופרסם את גבורתך ועזו כוחך בכלי מחשבתך (עפ"י חבקוק ג, ט, ורש"י שם). 12. הדורי טבעך. נטיית הטבע החמרי שבך. 13. תוסיף מעלה תמיד. מדרגה אחר מדרגה. 14. ותשקוד. תתמיד. 15. וכרות רעיונים מזרזים משרעפיה. והסר מחשבות סוררות והרהורים מרדניים ממחשבותיך. וייג "וברות", כלומר, ולנקות הרהורים שיש בהם מרד ופשע ממחשבותיך. 16. והכרו נושאי כלי נפשך. [עפ"י ישעיה נב, יא] כלומר, ואו יטהרו גם איברי הגוף שהם נושאי ומשרתי הנפש. 17. תעדה עדיה ותכלול יפיה. תענדו קישוטיה ויושלם יפיה [מלשון 'כלילת יופי']. כלומר, תתקשט ותתיפה לפניו יתברך במעלות ומדות נאצלות. 18. כה'. על ידי זכירת ה'. 19. יצדקו וגו', ישיגו השלמות ויהיו צדיקים, ויהיו ראויים להתהלל בהם. ויש מפרשים, 'יצדקו' - תיקון על המעשים הרעים, 'ויתהללו' על עשיית מעשים טובים

שערי

שער שני

תשובה

אמין להעיר את ריחך בדרכי-הסבות הששה אשר יתבארו. ואשר לא השיג ²⁰המעלה הזאת, יפגע לבבו הערל ²¹מדרך הסבות ²²וראות רבות. ²³ולפי מעוט ההפרה מדרך הסבה המעוררת לב האדם לתשובה וכפי נטותה אל הרף הרצון, יודע ויבחן כי התשובה ²⁴מן הנפש החשובה.

ב. הרף הראשון, פאשר תמצאנה את האישי צרות, ישיב אל לבו ויאמר, אין זה כי אם דרכיו ומעלליו אשר ²⁵עשו אלה לו, וחסאיו ²⁶עוללו לנפשו, וישוב אל השם וירחמנו, כענין שנאמר (דברים לא, יז)

ביאורים

(זה השער). 20. המעלה הזאת. של תשובה מתוך זכירת הבורא יתברך. 21. מדרך הסיבות. מחמת ששת הסיבות המנויות להלן. 22. וראות רבות. וראיית עיניים רבים אשר יעוררוהו גם-כן לתשובה. 23. ולפי מיעוט ההכרה וכו'. כלומר, במדה שהכרתו לעשות תשובה תהיה פחות מתוך סיבות אלו המעוררות לתשובה ויותר מתוך נטיית לבו לעשות תשובה מרצון, בזאת יבחן ויודע שתשובתו היא באה מחשיבות הנפש ולא מתוך הכרתו. ויש מפרשים להיפך, ע"ד השליחה: לפי מיעוט התעוררותו לחזור בתשובה מסיבות אלו ולפי נטיית הכרתו אל התאוות-הרצונות, יבחן כמה שפל הוא שהרי התשובה באה מתוך הנפש החשובה, ומכיון שלא שם לבו לשוב - אות הוא שנפשו פחותה וגרועה (זה השער). 24. מן הנפש החשובה. כדברי רבינו לעיל (שער א' אות י"ג): "והתשובה תבא מדרך טהר הנפש וזכות שכלה". 25. עשו אלה לו. גרמו לו צרות אלו. 26. עוללו. סיבבו וגרמו.

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

א. ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על פי-אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ותראה כמנהג בשר-ודם, כי יחטא איש לאיש, ובגעת צרתו יתחרט ויפגע אליו מפני שהוא צריך לעזרתו, תהיה התרטה הזאת גרועה בעיני חברו, ²⁷כענין שאמר יפתח (שופטים מזכרות, ולכאורה מוזכרות, וליסיום ולומר "מצאוני הרעות והצרות האלה"?)

אלא, "רעה" היא גוף הרעה עצמה, ו"צרה" היא מלשון 'צר', וכתרגום אונקלוס "יעקן", כלומר, מה שמעיק ומכביד על האדם מחמת הרעה. שכן קורה שאדם שרוי במועקה קשה, ונשבר רוחו בקרבו בתחושה כי צר לו והעולם חשך בעדו, וזאת מלבד עצם היסטורים שיש לו מחמת עצם הרעה הפוקדת אותו. תחושה זו היא תוצאה מחוסר אמונה ובטחון בה' כאשר אין ה' בקרבו של אדם וחש עצמו כעזוב וכעשוק באין לו מגן ומושיע. אבל מי שיראת השם בלבו ומאמין בהשגחה פרטית משמים, אזי ה"רעות" אינן הפוכות ל"צרות", ואין שום דבר מעיק ומציק לו, כמאמר דוד המלך (תהילים כז): "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע - כי אתה עמדי", כי על הכל ימצא מנוח ותנחומים, וקווי ה' יחליפו כח. על כן, גם אם בתחילה ימצאוהו "רעות רבות וצרות", הרי אם מתבונן האדם בסיבתן ומכיר בחטאיו ומבין

ביאורים

27. כענין שאמר יפתח. יפתח הגלעדי גורש ע"י אחיו מביתו, ולאחר מכן כאשר נלחמו בני-עמון עם ישראל, הלכו וקני גלעד אל יפתח ובקשו ממנו שישוב אל גלעד כדי שיעזור להם להלחם בבני-עמון. אמר להם יפתח: הלא שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי.

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

יא, ז) ²⁸ ומדוע באתם אלי עתה באשר צר לכם. ומחסדי השם יתברך שהוא מקבל התשובה מתוך הצרה, ותהי לרצון לפניו, ²⁹ ויאהב נדבה את החוטא ³⁰ בשובו עדיו ³¹ ביום תוכחה ומקרב צרה, שנאמר (הושע יד, ב-ה) ³² שובה ישראל עד יי אלהיך ³³ כי כשלת בעונך, קחו עמכם דברים וגו', ³⁴ ארפא משובתם ³⁵ אהבם נדבה. ונאמר (משלי ג, יב) ³⁶ כי

ביאורים

28. ומדוע וגו', רצה לומר, ואם תאמרו שבאמת ניחמתם על הרעה, אם כן למה איחרתם עד כה, ומדוע באתם 'עתה כאשר צר לכם' ולא מקודם, ונראה מזה שעדיין האיבה במקומה עומדת, ומפני הדחק באתם (מצו"ד).
29. ויאהב נדבה. חינם, לפנים משורת הדין, מתוך נדיבותו. ³⁰ בשובו עדיו. כשישוב עד אליו. ³¹ ביום תוכחה ומקרב צרה. אפילו בזמן פורענות ומתוך הצרות. ³² שובה ישראל וגו'. במסכת יומא (פז:): אמרו כי פסוק זה נאמר בשב מחמת יראה. ³³ כי כשלת בעונך. באו לך מכשולים ר"ל יסורים בעד עונך (רש"י). ³⁴ ארפא משובתם. אסלו על התנהגותם המתמרדת. ³⁵ אוהבם נדבה. בתורת נדבה ומתנת חינם - לפנים משורת הדין. ומבואר, שהעושה תשובה מתוך צרה, לא רק שמועילה לו להנצל מעונש האהבה, אלא שנרצה לפני ה' כאילו לא חטא [וז"ל רש"י: "ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינם ראויים לאהבה אתנדב לאהבתם, כי שם אפי ממנו"]. ³⁶ כי את אשר יאהב ה' יוכיח. שהתוכחה הוא סימן האהבה, שמאבתו ישגיח עליו להיטיב דרכו ולהעלותו אל מדרגה למעלה למעלה (מלבי"ם).

את אשר יאהב יי ³⁷ יוכיח ³⁸ וכאב את-בן ירצה. ואם לא ישוב האיש מדרךבו הרעה ³⁹ ביום רעה ⁴⁰ והוכח במכאוב ולא שָׁב ⁴¹ עד המכחה, יגדל עונו ⁴² ויכפל ענישו. הלא תראה אם המלך מיסר את מי אשר חטא לו ⁴³ ולא ינסר, ⁴⁴ יקשה מוסרו ⁴⁵ ויכביד עלו מאד. וכן כתוב (ויקרא כו, יח) ⁴⁶ ואם עד-אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם. ונאמר (איוב לו, יג) ⁴⁷ והנפּי-לב ⁴⁸ שימו אף, ⁴⁹ לא ישועו כי אסרם. ואם לא ידע ולא יתבונן כי ⁵⁰ התלאות ⁵¹ מצאוהו מפני חטאיו, אף יאמר באשר אמרו הפלשתיים (ש"א ו, ט) כי לא ⁵² ידו ננעה בנו מקרה הוא היה לנו, בזאת יהי קצף

ביאורים

37. יוכיח. אותו הוא מנסר. ³⁸ וכאב את בן ירצה. כשם שהאב יתרצה אל בנו אם באמצע תוכחתו מתחרט בנו על מעשיו הרעים, כן גם השי"ת מתרצה אל האדם אם מתוך צרה שב אליו. ³⁹ ביום רעה. בעת צרתו. ⁴⁰ והוכח במכאוב. והתייסר בכאבים. ⁴¹ עד המכחה. דהיינו עד ה' שהענישו. ⁴² ויכפל ענישו. כי כפי גודל החסד כן גם גודל העונש למי שלא מנצל זאת, והקב"ה נוהג עמו בחסד כפול, גם מיסרו כדי שישוב וגם מוכן לקבלו כששב מרוב צרותיו, ואם אינו שב - אזי במדה כנגד מדה יכפל גם ענישו (עלי אורח). ⁴³ ולא ינסר. ואינו רוצה לקבל מוסרו. ⁴⁴ יקשה מוסרו. יענישו קשה יותר. ⁴⁵ ויכביד עולו. על העבריין. ⁴⁶ ואם עד אלה. ואם בעוד שהמכות הללו קיימות אצלכם עדיין לא תשמעו. ⁴⁷ והנפּי לב. הם הרשעים, המחניפים ליצרם למלאות שאלתו. ⁴⁸ שימו אף. מעלים על עצמם אף וחימה מה'. ⁴⁹ לא ישועו כי אסרם. בשביל שאינם צועקים אליו כשהוא מיסרם ביסורים. ⁵⁰ התלאות. הצרות. ⁵¹ מצאוהו. באו עליו. ⁵² ידו. של הקב"ה.

שערי

שער שני

תשובה

עליו מלפני השם ויגדל עון⁵³ הכת הזאת⁵⁴ מחטאת הכת הראשונה. על בן פתוב בראשון על הכת הראשונה "ויספתי ליסרה אתכם", וכתוב אחריו- בן על הכת האחרת הנזכרת (ויקרא כו, כא) "ואם-תלכו עמי קרי ולא⁵⁶ תאבו לשמוע לי ויספתי עליכם מכה⁵⁷ שבע כחטאתיכם", כי כל פת האחרונה בפְּרָשָׁה, קָשָׁה מן הראשונה. ואחריו בן פתוב (שם שם כג-כד) ואם⁵⁸ באלה⁵⁹ לא תוּכְרוּ לי והלכתם עמי קרי,⁶⁰ והלכתי אף אני עמכם בקרי, ואחריו- בן פתוב (שם שם כז-כח) ואם-⁶¹ בואת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי, והלכתי עמכם⁶² בחמת-קרי. ופרוש "והלכתם עמי בקרי", כי תאמרו מקרה הוא היה לנו. ואם אין האישי

ביאורים

53. הכת הזאת. שתולה הכל במקרה. 54. מחטאת הכת הראשונה. שידועים ומכירים שהעונשים באים על חטאם, ורק מרוב הרגלם לא מתבוננים ולא נתעוררו עדיין לשוב, ויש תקוה שאם יוסיפו ויכבידו עונשם יתעוררו אז לשוב (פתח השער). 55. ואם תלכו עמי קרי. אם גם לאחר כל העונשים, עדיין תאמרו שכל הצרות באו במקרה. 56. תאבו. תרצו. 57. שבע כחטאתיכם. עוד שבע פורעניות אחרים, על שבע חטאתיכם האמורות למעלה שם. 58. באלה. בפורעניות האלה. 59. לא תוּכְרוּ לי. לא תקבלו מוסר להכנע ולשוב אלי. 60. והלכתי אף אני עמכם בקרי. גם אני אשגיח עליכם רק במקרה, לפעמים אשגיח ולפעמים אעלים עין מכם. 61. בואת. אחרי כל הפורעניות האלו. 62. בחמת קרי. כבעס גדול, ואשגיח עליכם רק במקרה.

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

ב. הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי. מבוואר כאן שלב יודע מרת נפשו ואם האדם עושה חשבון אמיתי ומתבונן בדרכיו - בודאי ימצא הדברים שנכשל בהם, ואין לו טענה שעשה חשבון ואעפ"כ לא מצא. כי אם לא נאמר כך, לא שייך לענוש אותו על אמרו "לא חטאתי" מאחר ואפשר שלא

מכיר⁶³ מעבדיו ואיננו יודע כי יש בידו עון אשר חטא, עליו לפשפש במעשיו ולחפש דרכיו, כענין שנאמר (איכה ג, מ) נחפשה דרכינו ונחקרנה. ואם העלם יעלים עיניו⁶⁴ ונאלו ונשאו רעיוניו⁶⁵ ולא הכירו דרכיו ולא ידעו מעשה ידיו ואשר עשו אצבעותיו, ויאמר לא חטאתי -⁶⁶ חטאתו כבדה מאד, כמו שנאמר (ירמיה ב, לה)⁶⁷ הנני נשפט אותך על-אמרך לא חטאתי. ונאמר (ישעיה מב, כה)⁶⁹ ותלהטהו

ביאורים

63. מעבדיו. מעשיו. 64. ונאלו ונשאו רעיוניו. נטפשו והתעו (מלשון "הנחש השיאני"). 65. ולא הכירו דרכיו. כלומר, מחשבותיו לא הכירו את מעשיו. וי"ג ולא הפרו דרכיו, כלומר, לא תוקנו מעשיו. 66. חטאתו כבדה מאד. אף יותר מן הכת השניה האומרת מקרה הוא, שהרי אם יקבלו עונשים כאלו שלא יוכלו בשום אופן לומר עליהם שהם במקרה בדרך הטבע, כי אז יש תקוה גם להם. משא"כ האומר "לא חטאתי", הלא צדיק הוא בעיניו ועל מה ישוב (זה השער). ועוד, שיש לו הרגשה כאילו הקב"ה מעניש אותו שלא כדין, ויש בזה חילול ה', כאילו אין הקב"ה נוהג במשפט (משיבת נפש). 67. הנני נשפט אותך. אבוא עמך במשפט (רש"י). 68. על אמרך לא חטאתי. ר"ל מלבד גמול החטא אוסיף עוד עונש על מה שתכחש חטאיך (מצוד"ד). 69. ותלהטהו מסביב וגו'. רצה לומר, אבל אין נותנים לב לדעת שבהשגחה, וכאשר בערה מסביב לא ידע שמהשם

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

**מִסְכִּיב וְלֹא יָדַע וַתִּבְעֶר-בּוֹ וְלֹא-
יָשִׁים עַל-לֵב. וַנֹּאמֶר (משלי י"ג, ג)
70 אֵיזֶלֶת אָדָם תִּסְלַף דְרָכּוֹ 71 וְעַל יְיָ
יִזְעַף לְבוֹ.**

ג. וַתִּדַע וַתִּשְׁכַּח כִּי מוֹסֵר הַשֵּׁם-

הכיר חטאו, ועל כרחק צ"ל שאם עשה חשבון כראוי לא יתכן שלא יכיר חטאו. וכבר מפורסם דברי בעל ה"אבי עזרי" זצ"ל לבאר הסוגיא במסכת נדרים (פא.) "מי האיש החכם ויבן את זאת" (ירמיה ט, יא) "דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירושוהו עד שפירושו הקב"ה בעצמו "ויאמר ה' על עזבם את תורתי" וכו' שאין מברכים בתורה תחלה", עיי"ש. וצ"ע, שאם הוא חטא קל ודק כל-כך עד שאפילו החכמים והנביאים לא פירושוהו, מה שייך לתבוע את האדם על חטא קל כזה, אולי גם האדם לא הכיר את החטא? ועל כרחק צריך לומר שזה לא יתכן, ואף אם חכמים ונביאים לא הכירו החטא, אבל נשמת האדם היא ניצוץ אלוה ממעל, והיא יכולה לדעת ולהכיר על עצמו מה שגם חכמים ונביאים אינם יכולים להכיר בו, ולכן נענשו בחורבן בית המקדש על עוון זה שלא ברכו בתורה תחלה, שהיו צריכים לעמוד על זה מעצמם. ולכן כל שיש לאדם איזה עוון לא שייך לפטור עצמו בטענה של לא ידעתי כי חטאתי, כי אם היה עושה חשבון כראוי בודאי היה מוצא את העוון (משיבת נפש).

ביאורים

באה, וכאשר בערה בו בעצמו ובגופו - עם כל זה אינו משים על לבו להבין שבא בהשגחה, ר"ל אינו משים על הלב לא בעת כשהצרה ממשמת לבא ולא בעת שכבר באה" (מצו"ד). 70. **איזלת אדם תסלף דרכו.** פירש רש"י: "בעונו בא לו הרע, כי באיולתו (ברשעותו ובטפשותו) תסלף דרכו ועבר עבירות ונפרעין ממנו". 71. **ועל ה' יזעף לבו.** "יהרהר אחר מדותיו של הקב"ה בבוא אליו הצרה, והוא ידמה ולבבו יחשוב כי לא ימצא לו עוון אשר חטא..." (רבנו בביאורו למשלי שם). 72. **מוסר ה'.** עונשים ויסורים הבאים על האדם.

ג. כי העוון חלי הנפש. להלן (שער ד' אות א) כתב רבינו: "כדרך שיש לגוף חלי ומדוה - כך יש לנפש. ומדוה הנפש וחליה - מדותיה הרעות וחטאיה, ובשוב רשע מדרכו הרעה, ירפא השם יתברך חלי הנפש החוטאת". ורבינו בחיי בספרו כד הקמח (ערך ראש השנה) כתב: "מצינו שהתשובה נקראת רפואה... לפי

**יִתְבַרְךָ לְמוֹתֵת הָאָדָם. כִּי אִם חָטָא
אִישׁ לְפָנָיו וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָיו, מוֹסֵר
הַשֵּׁם עָלָיו לְשֵׁתֵי תוֹעֲלוֹת. 73 הָאֲחֵת,
לְכַפֵּר עַל חָטָאיו 74 וְלִהְעֵבִיר אֶת עֵוֹנוֹ,
כְּמוֹ שְׁנַאמֶר (תהלים כה, יח) 75 רְאֵה
עֵנְיִי וְעֲמָלִי 76 וְיִשָּׂא לְכָל-חַטֹּאתַי.
וּבְתַחֲלוּתֵי הַגּוֹף אֲשֶׁר 77 חָלָה הַשֵּׁם
בּוֹ, יִרְפָּא חָלִי נַפְשׁוֹ, (ב) כִּי הָעוֹן חָלִי
הַנֶּפֶשׁ, כְּמוֹ שְׁנַאמֶר (שם מא, ה) רְפָאָה**

שהעוון הוא חולי הנפש... כי כשם שהגוף יש לו בריאות וחולי כן הנפש יש

ביאורים

73. **האחת לכפר על חטאיו.** גם לאחר התשובה כענין שמצינו (יומא פו.) שיש עבירות שתשובה ויוהכ"פ תולין, ויסורים ממרקים-גומרים את הכפרה. 74. **ולהעביר את עונו.** כאילו לא היה. [ויש מפרשים, "לכפר על חטאיו ולהעביר את עונו", על "חטאים" שהם בשגגה שייך לשון "כפרה" שמקנח את החטא לגמרי, ואילו על ה"עוון" שייך לשון "העברה" שהעוון עצמו אינו נמחק כמבואר במסכת ר"ה (יז).] (משיבת נפש). 75. **ראה עניי ועמלי.** עניי על ההכנעה ויעמלי על היסורין, כי היסורין עם ההכנעה מכפרים העוונות (כד הקמח, ערך גאולה). בביאור רבינו למשלי (ג, כו) כתב: "אם גברו עליו צרות ונכנע מפניהם, יבטח על רחמי השם כי ירחם עליו מפני צרותיו ומפני הכנעתו ומפני תקותו אל השם, שנאמר (תהלים כה, יח) 'ראה עניי ועמלי', ונאמר (איכה ג, יט) 'זכור עניי ומרודי לענה וראש', פירוש: איחל רחמיו על הצרות ועל ההכנעה". 76. **ושא.** וכפר. 77. **חילה.** הטיל מחלה (רס"ג, דברים כט, כא).

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

78 נִפְשֵׁי כִּי-חֲטָאתִי לָךְ. וְנֹאמַר (ישעיה
 ל.ג, כד) 79 וּבֹל-יֹאמַר שֶׁכֵּן חֲלִיתִי הָעַם
 חִישָׁב כֶּה נִשְׂא עוֹן. 80 וְהִשְׁנִיחַ,
 לְהַזְכִּירוֹ וְלְהַשִּׁיבוֹ מִדְּרָכָיו הַרְעִים,
 כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (צפניה ג, ז) 81 אֶךְ-תִּירָאִי
 אוֹתִי 82 תִּקְחִי מוֹסֵר. וְאִם לֹא קָבַל
 הַמוֹסֵר 83 וְלֹא נָחַת מִפְּנֵי תוֹכַחַת,
 84 וְלֹא מִלְּעֹרְלַת לִבָּבוֹ - אוֹי לֹ
 וְאוֹי לְנַפְשׁוֹ, כִּי כִּבֵּל יִסְוֹרִים
 85 וְנִשְׂא אֶת עוֹנוֹ 86 וְלֹא נִרְצָה

ד. ולא נרצה עונו. לכאורה צריך להבין, מדוע אין לו כפרה על חטאיו, הרי קיבל עונש עליהם? הדבר יתבאר עפ"י מש"כ רבינו לעיל "ובתחלואי הגוף אשר חלה השם בו ירפא חולי נפשו, כי העוון חלי הנפש". והכוונה בזה, שבאמת יסורי

ביאורים

- 78. נפשי. לא אמר רפא גופי, כי סיבת חוליו הם עוונותיו, ואם ירפא האל הנפש מחולקת - שהוא כפרת העוונות - נרפא הגוף (רד"ק, מצוד'ד).
- 79. ובל יאמר שכן חליתי. לא יאמרו עוד אנשי ירושלים שהם חלו מרוב הצרות שבאו עליהם. 'העם היושב בה נשוא עוון' - כי ה' כיפר להם על עוונותיהם ולא יענישם עוד. 80. והשניח. התועלת השניה הבאה ע"י היסורים. 81. אך תיראי אותי. כאשר תראו מה ה' עושה לגויים. 82. תקחי מוסר. תלמדו לקח ותשובו בתשובה. 83. ולא נחת מפני תוכחת. לא נתירא ולא נכנע מפני היסורים. 84. ולא מל ערלת לבבו. ולא הסיר את אטימות לבבו וכיסויו. כלומר, אינו מיטיב את דרכיו. 85. ונשא את עונו. וקיבל את תוצאות עונו. 86. ולא נרצה עונו. ובכל זאת לא נתכפר עונו.

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

הגוף אינם יכולים להוות כפרה לעוון, כי העוון הוא חלי הנפש, ואין יסורי הגוף יכולים לכפר על תחלואי הנפש, אלא שמחמת יסורי הגוף מתעורר האדם לשוב מעוונותיו, הרי שלחולי הגוף יש השפעה על הנפש, ולכן הם מכפרים

עונו, אַבֵּל נִכְפַּל עֲוֹנוֹ, כַּאֲשֶׁר בְּאָרְנוּ.

ד. וְכַאֲשֶׁר יִקְבַּל הָאָדָם אֶת מוֹסֵר הַשֵּׁם וְיִיטִיב דְּרָכָיו וּמַעֲלָיו, (ח) רְאוי לוֹ שִׁישְׁמַח בִּיסוּרָיו, לְפִי שְׁהוֹעִילוּהוּ תוֹעֵלוֹת 87 נִשְׁנָבוֹת, וְיִישׁ לוֹ לְהוֹדוֹת לְשֵׁם יְתַבַּרְךָ 88 עֲלֵיהֶם כְּמוֹ

על העוון שהוא חלי הנפש, אבל אם אין יסורי הגוף משפיעים על הנפש ואינו מתעורר לשוב בעקבותיהם, א"כ מכיון ששני דברים שונים הם ואינם משפיעים זה על זה, לא יתכפרו עוונותיו, שאין יסורי הגוף יכולים לכפר על תחלואי הנפש (פתחי תשובה).

ה. ראוי לו שישמח ביסוריו לפי שהועילוהו תועלות נשגבות ויש לו להודות לשם יתברך עליהם כמו על שאר ההצלחות. כעין דברי רבינו כתב ה'בית הלוי' (פרשת בשלח) לבאר את דברי המדרש (בשלח כג, ג) "או ישיר משה - אמר משה, ב'אז' חטאתי שאמרת ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה, ב'אז' אני אומר שירה". וביאור הענין, דהנה מי שהוא בצער חלילה והקב"ה עוזרו ומצילו ונותן להקב"ה שבח והודיה על הטובה שעשה לו, יש בזה שני אופנים: יש שעיקר שמחתו רק בעבור הטובה שנעשה לו שניצל מהצרות, ולא על הצער שמקודם, שבו לא ישמח כלל ועדיף היה לו שלא היה כלל. ויש שישמחו על הצער גופא, שזכו להיות הכלי חפץ ה' אשר על ידם נתגדל כבודו יתברך וכמ"ש דוד המלך בתהילים (קיח, כא) "אודך ה' כי עניתני ותהי לי לישועה". דוד המלך מודה לא רק על הישועה אלא גם על הצרות, על כי עניתני [מלשון עינו. ובמצודת ציון פירש בענין אחר מלשון עניה

ביאורים

- 87. נשגבות. גדולות מאד. 88. עליהם. על היסורים.

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

על שאר ההצלחות, שנאמר (תהלים קטז, יג) **כּוֹס-יְשׁוּעוֹת אֲשָׁא וּבִשְׁם יְיָ אֶקְרָא, וְנִאֲמַר (שם שם, ג-ד) צָרָה וַיִּגּוֹן אֲמַצָּא וּבִשְׁם יְיָ אֶקְרָא. וְאֶמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֵנָם לְבָרְכָהּ (ספרי דברים ואתהנן ו, ה) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אֹמֵר, כָּל זְמַן שֶׁהָאָדָם שְׂרוּי בְּשִׁלּוּחַ, אֵין מִתְּכַפֵּר לוֹ מֵעֲוֹנוֹתָיו בְּלוֹם, וְעַל**

דמשה ובני ישראל אמרו שירה אף על הצרות, לפי שע"י הצרות מגיע האדם לתועלות נשגבות וזוכה להכרת ה' ויש לו להודות לשם יתברך עליהם כמו על ההצלחות" (שערי מאור).

עוד אפשר לבאר, שמכיון שנתעורר לתשובה והיטיב דרכיו מחמת היסורים, אין לך הצלחה גדולה מזו. וז"ל רבינו בביאורו למשלי (ג, י"א): "מוסר ה' בני אל תמאס", זה דבר מופלא במעלת הבטחון, כי אם יראה בעל הצדקות והמצוות שאינו מצליח בעושר או שיבואהו מוסר ה' - יחזק ויאמץ בבטחון, ואל ימאס מוסר ה' וידע כי הוא לטובתו יותר מגמול ההצלחה בעושר ובשלוה, כי רצה ה' לנקותו מכל עוון ואשמה ולהגדיל שכרו בעולם הגמול עיי"ש.

ביאורים

89. כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׁא וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא. ארים כוס יין עבור הישועות שעשה לי, ואודה לו עליהם. 90. צָרָה וַיִּגּוֹן אֲמַצָּא וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא. אותה הלשון שנאמרה על הישועות נאמרה גם על הצרה והיגון, "ובשם ה' אקרא", מכאן למדו (ברכות ס:): שצריך לקבל את הרעה בשמחה. וכתב המהרש"א, כי בשני הפסוקים כתוב שם הוי"ו שהיא מדת הרחמים, ללמדנו שגם בדבר רע על האדם לתלות שהוא בא ממדת הרחמים, כי "כל דעביד רחמנא לטב

יְדֵי הַיְסוּרִים הוּא ⁹¹ מִתְרַצָּה לְמִקּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יג, יב) ⁹² כִּי אֵת אֲשֶׁר יֵאָהֵב יְיָ יוֹכִיחַ ⁹³ וְכֹאֵב אֶת-בֶּן יִרְצָה. פְּרוּשׁ, כֹּאֵב אֶת-בֶּן בֶּן יִרְצָה הַשֵּׁם אֵת אֲשֶׁר הוֹכִיחַ וְקִבֵּל מוֹסְרוֹ, וְכִדְרָךְ שֶׁהָאֵב יִרְצָה אֵת בְּנוֹ אַחֲרֵי הַתּוֹכְחוֹת. וַיֵּשׁ לְפָרֵשׁ עוֹד, וְכֹאֵב יוֹכִיחַ ⁹⁴ אֵת הַבֶּן אֲשֶׁר יִרְצָה בּוֹ, וְאֵינְנו מוֹכִיחַ אֵת הַפְּנִים שֶׁהוּא ⁹⁵ נוֹאֵשׁ מֵהֶם וַיִּדְעַ שְׂלֵא יוֹעִילוּם הַתּוֹכְחוֹת. וְנִאֲמַר עַל הָאֲנָשִׁים שֶׁאֵינָם מְפִירִים טוֹבַת הַתּוֹכְחָה וְתוֹעֵלָתָהּ (הושע ז, יג) ⁹⁶ וְאֲנֹכִי אֶפְדֶם וְהִמָּה דִּבְרוּ עָלַי כְּזוֹכִים. וְנִאֲמַר (שם שם, טו) ⁹⁷ וְאֲנִי יִפְרֹתִי תִזְקַתִּי וְרוֹעֵתָם וְאֵלֵי יִחְשְׁבוּ-רָע. וְנִאֲמַר (שם י"א, ג) ⁹⁸ וְאֲנֹכִי תִרְגַּלְתִּי

ביאורים

עביד". 91. מתרצה למקום. נעשה רצוי ומקובל לפני הקב"ה, וזוהי ההצלחה הגדולה ביותר. 92. כי את אשר יאהב ה' יוכיח. כי אין דרך להוכיח רק לאוהב אשר לבו דואג על רעתו ורואה שהולך בדרך אשר אינו טוב לו, הוא מוכיחו (ביאור הגר"א משלי שם). 93. וכאב את בן ירצה. והסימן שמחמת אהבה הוא, שאח"כ כאשר יסיר שבטו ממנו, חפץ למלאות רצונו, ומדבר לו תנחומין לפי דעתו (שם). 94. את הבן אשר ירצה בו. וז"ל רבינו בביאורו למשלי: "אם יש לאב בנים הרבה, הבן אשר יאהב וירצה מכל בניו - אותו יוכיח מכולם, וישקוד על מוסרו, למען יהיה כולו יפה במדתו ומום אין בו, על כן יוכיח השי"ת את אשר יאהב מיתר ההמון". 95. נוֹאֵשׁ. התייאש. 96. וְאֲנֹכִי אֶפְדֶם וְגו'. "ואנכי - בלבי ומחשבתי לפדותם (ר"ל ע"י יסורים), והם היו אומרים כי כל לבי להרע להם" (אבן עזרא שם). 97. וְאֲנִי יִפְרֹתִי וְגו'. אני יסרת את ישראל ביסורים בעוה"ז כדי שיקבלו חלק יפה בעוה"ב, והם סבורים שאני עושה זאת לרעתם. 98. וְאֲנֹכִי תִרְגַּלְתִּי וְגו'. כתב אבן עזרא שם: "הרגלתי ללכת על רגליו כאשר יורגל הנער שיוקח על זרעותיו וזהו כדרך

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

לְאֶפְרַיִם קָחֶם עַל זְרוּעֵתָיו וְלֹא יָדְעוּ
כִּי רָפְאֵתִים.

ה. וַיֵּשׁ עַל הַבְּזֻטָּח בְּשֵׁם⁹⁹ לְהוֹחִיל
מִמְּעוֹף צוֹקֵתוֹ,⁽¹⁾ כִּי יִהְיֶה הַחֹשֶׁף
¹⁰⁰ סִבַּת הָאוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (מִיכַה ז,

ו. כי יהיה החושך סבת האורה. בספר עלי שור (ח"ב שער ד' פרק ז') כתב, שאף שהבוטח האמיתי אינו מצפה שהקב"ה יתנהג עמו תמיד רק בחסד ומקבל באהבה כל מה שתביא עליו ההשגחה העליונה, אבל יש מדה שהיא קשורה למדת הבטחון והיא "התקוה", שאין לאדם להתייחס מן הישועה וצריך לקוות שהשי"ת יושיעו בעת צרתו. וענין זה מבואר בדברי רבינו בביאורו למשלי (ג, כו) שכתב: "ועוד יחייב ענין הבטחון שידע עם לבבו כי הכל בידי שמים ובידו לשנות הטבעים ולהחליף המזל ואין לה' מעצור להושיע ברב ובמעט, וגם כי צרה קרובה ישועתו לבוא קרובה, כי כל יוכל ולא יבצר מזימה. ונאמר שאו שמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת. ויבטח בשי"ת בכל עת צרה וחשכה וידע באמת כי הוא רב להושיע מכל צרה, וישועתו כהרף עין, ועל כן יקוה לישועתו גם אם החרב מונחת על צואר האדם, כענין שנאמר "הן יקטלני לו איחל", והיא תוחלת אצולה מן הבטחון. ונאמר בטחון בו בכל עת וגו' פ"י בכל עת, גם בעת שהצרה קרובה ולא ידע האדם דרך להנצל ממנה". עכ"ל. הנה מבואר שיש מדה האצולה מן הבטחון לקוות אל ה' ולהאמין שהקב"ה הוא כל יכול ואין שום דבר עומד נגד רצונו. ולכן, אף שמצד אחד חייב אדם במדת הבטחון בבחינת "בין כך ובין כך אזמרה", אבל באותו זמן חייב בתוחלת בבחינת "אל ימנע אדם

ביאורים

רפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת". וכמו כן בענין היסורים שהם לטובת האדם, ואינו מכיר בטובתו. 99. להוחיל ממעוף צוקתו. לקוות לה' מתוך אפילת צרתו (ראה ישעיהו ח, כב). 100. סִבַּת הָאוֹרָה. כלומר, לא זו בלבד שהיסורים נועדו לטובתו וכן שלאחר היסורים תבוא ישועתו, אלא שהם עצמם הגורמים לטובה שתבוא בעקבותיהם.

מן הרחמים" ושלא להתייחס כי הישועה קרובה לבא, ובעל בטחון אמיתי יכול לאחד את שתיים בלבד יחד עיי"ש כל הדברים. והן הן דברי רבינו כאן שממדת הבטחון היא לקוות לישועת ה' ולידע שהחושך גופא יהיה סיבת האור שיבא כמבואר.

(ח) אֵל תִּשְׁמָחִי אִבְתֵּי לִי¹⁰¹ כִּי נִפְלְתִי
קָמְתִי כִּי אֲשַׁב בַּחֹשֶׁף יְיָ אֹזֵר לִי,
וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֹנָם לְבִרְכָה (מדרש
תהלים מזמור כב) אֶלְמֶלֶא נִפְלְתִי לֹא
קָמְתִי, אֶלְמֶלֶא יִשְׁבְּתִי בַּחֹשֶׁף לֹא הָיָה
אֹזֵר לִי. וְכָל אִישׁ וְאִישׁ¹⁰² כִּיּוֹם צָר לוֹ
יִתֵּן לְבוֹ¹⁰³ לְהִכִּין וּלְהַתְּעִנּוֹת עִם
הַתְּשׁוּבָה וְהַתְּפִלָּה, כְּמוֹ שֶׁהַצְּבוּר
הַיָּבִים לְצוּם וּלְהַתְּעִנּוֹת בְּעֵת צָרָתָם
כְּאֲשֶׁר תִּקְנֶנוּ חֻכְמֵינוּ זְכוּרֹנָם לְבִרְכָה, וְזֶה¹⁰⁴ צוּם נִבְחָר וַיּוֹם
רְצוֹן. וְכְאֲשֶׁר יָבֹא מוֹסֵר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עַל הָאִישׁ אֲשֶׁר
הוּא זָךְ וַיִּשָּׂר, יִהְיֶה¹⁰⁵ לְנַפְיוֹן¹⁰⁶ וְלְהַגְדִּיל שִׁכְרוֹ לְעוֹלָם
הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ת, טז)¹⁰⁷ לְמַעַן עֲנִתְךָ וּלְמַעַן

ביאורים

101. כי נפלתי קמתי. בגלל שנפלתי לכן קמתי. 102. כיום צר לו. בעת שפוקדת אותו צרה. 103. להכין. להתבונן בחובתו בעת זו. "ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויועקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם, ככתוב "עוונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם" (ירמיה ה, כה), וזה הוא שיגרום להסיר הצרה מעליהם" (רמב"ם הלכ' תענית פ"א ה"ב). 104. צום נבחר. רצוי הוא לפני הקב"ה. 105. לנפיון. לנסותו האם יבוא בטרוניא כלפי שמיא חלילה ויהרהר אחר מדותיו של הקב"ה, או שמא יקבל עליו יסוריו באהבה וידום. 106. ולהגדיל שכרו לעוה"ב. על זה שמתייסר בעוה"ז, וגם על זה שמקבלם באהבה. 107. למען

שערי

שער שני

תשובה

נסתף להיטבך באחריתך. ואמר רבותינו זכרונם לברכה
 (ברכות ה, א) פשפש במועשיו בעת צרתו ופשפש וחקר¹⁰⁸ ולא
 מצא חטא בידו, הם הם יסורים של אהבה.

ו. ומענין הדרך הזה אשר זכרנו,¹¹⁰ התשובה ביום
 המות, בראות החוטא פי¹¹¹ בלתי אליו הרעה,
 ואבדה תקנתו, כמו שכתוב (משלי יא, ז) "במות אדם רשע
¹¹²תאבד תקנה", והוא מתודה בעת ההיא ושב אל השם
 בלב שלם, וגם התשובה ההיא¹¹³ מועילה, אף-על-פי

ביאורים

ענותך ולמען נכותך. "כל עינוי המדבר הטורח הגדול שהיה לישראל בו לא
 היה אלא להביאם לידי נסיון להרגיל טבעם במדת הבטחון ולהכניס בלבם
 אמונת ה' יתברך עד שיחזור להם רגילות העבודה לטבע" (רבינו בחיי).
 108. ולא מצא חטא בידו. לא מצא עבירה שבשבילה ראויים יסורים אלה
 לבוא עליו (רש"י). 109. יסורים של אהבה. שהקב"ה מייסרו בעולם הזה בלא
 עוון כדי להרבות שכרו לעולם הבא יותר מכדי זכותיו (רש"י). וביאר הצ"ח
 הטעם שמרבים שכרו יותר מזכותיו, הואיל וממשיך לעבוד את ה' ולקיים
 מצוותיו למרות יסוריו - "לפום צערא אגרא". ועוד אפשר, שגם על קבלת
 היסורים באהבה מקבל שכר בעוה"ב נוסף על זכותיו וכו"ל. 110. התשובה
 ביום המות. שהאדם שב בתשובה ביום מותו, כי גם זה דומה לתשובה מתוך
 היסורים. 111. בלתי אליו הרעה. שהולך לעמוד בדין ולקבל עונש על
 מעשיו הרעים. 112. תאבד תקנה. כי תקותו הצלחת העוה"ז בעושר ושררה,
 ותכל תקותו במותו (רבינו בביאורו למשלי). 113. מועילה. ואף שאין שייך
 בו קבלה לעתיד שהרי עומד למות, מ"מ לפי תשובתו ניכר שגם אם היה
 מזדמן לו לא היה חוטא (הרוצה בתשובה).

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

¹¹⁴שאינה משנת לתשובת השב
¹¹⁵בעצם תמו, כאשר הקדמונו
¹¹⁶בשער הראשון.

א. הדרך השני,^(ה) כאשר יבואו ימי
 הזקנה והגיעו ימי השיבה,¹¹⁸
¹¹⁹וידל כחו וימעט,¹²⁰ וישח יצרו, גם
 יזכר¹²¹ קצו פי קרוב הוא,¹²² ויבין
 לאחריתו, וישוב אל השם

ז. כאשר יבואו ימי
 הזקנה. בסליחות
 אנו מבקשים "אל
 תשליכנו לעת
 זקנה ככלות כוחנו
 אל תעזבנו". תמה
 הגאון רבי איצ"ה
 מפטרבורג: וכי רק
 לעת זקנה זקוקים
 אנו ל"אל תשליכנו"!
 והרי גם אדם צעיר
 יהיה אבוד וחסר ישע
 אם יושלך על ידי
 בוראו!

ומבאר עפ"י משל
 לחייל שערק מיחידתו והשתמש מן השירות משך שנים רבות, תוך שהוא
 מסתתר מפני מפקדיו. לאחר זמן רב חזר והתייצב בפני שלטונות הצבא,
 ונערך לו משפט באשמת עריקה מן הצבא. דנו השופטים בענין ופסקו: אם
 עדיין כשיר הוא לעבודת הצבא וכוחו במתניו - ירצה החייל העריק עונש

ביאורים

114. שאינה משנת. שאינה מגיעה במעלתה. 115. בעצם תימו. בשלימות
 כחו ובמלא תקפו. 116. בשער הראשון. אות ט'. ושם כתב רבינו: "כי
 תשובת האדם המעולה בימי בחורותיו בעוד כחו עליו ויתגבר על יצרו, אכן
 כל תשובה מועילה..." 117. ימי הזקנה. היינו בן שישים, כמבואר באבות
 (ה, כד) 'בן שישים לזקנה'. 118. ימי השיבה. היינו בן שבעים, כמבואר
 באבות (שם) 'בן שבעים לשיבה'. 119. וידל כחו וימעט. יחלש, יתדלדל כחו
 ויתמעט. וי"ג ויכל כחו, כלומר שיכלה כחו. 120. וישח יצרו. יצרו ישפל,
 כלומר, תחלש תאווה ויקל עליו לשוב בתשובה. 121. קצו. סופו. 122. ויבין
 לאחריתו. יתן דעתו ויתבונן מה צפוי לו אחר המות, וכמו שאמרנו (אבות ג,
 א): "ילפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (הרוצה בתשובה).

¹²³ וַיִּרְחַמְהוּ. וְאִשֶּׁר אֵינָנוּ הוֹזֵר
בְּתִשְׁבּוּכָה בְּבּוֹא יְמֵי הַזְּקֵנָה,¹²⁴ יִכְפֹּל

קל, כיון שמעתה
יוכל לשרת ולהשלים
את כל אשר החסיר
במשך שנות עריקתו.

אולם - הדגישו השופטים - אם כבר תש כוחו ושוב אינו ראוי למשימות
צבאיות - או אז חמור וכבד יהיה עונשו, שהרי לא יוכל עוד להשלים את
אשר החסיר והרי זה מעוות לא יוכל לתקון.

כך הם פני הדברים בבעל תשובה: השב בתשובה מנערותו, הרי יכול הוא
לעסוק עוד שנים רבות בתורה ובמעשים טובים, כוחו עוד במתניו, וישלים
את אשר עיוות והחסיר. אולם מי שמתאחר ושב בתשובה רק בימי זקנותו,
בימים שאין בהם חפץ, לכאורה - למה יצלח עוד? אבל - וכאן ההבדל הגדול
בין דינו של הקב"ה לדין בשר ודם - מתפללים אנו לפני אל רחום וחנון
ומבקשים, שאף אם התעכבנו הרבה, ואפילו שבים אנו בזקנותנו - שיקבל
את תשובתנו. וזהו אחד מחסדיו של הקב"ה, "ועד יום מותו תחכה לו".
לעולם לא מאוחר.

הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל בהזכירו דברים אלו בשיחותיו, נהג
להוסיף נופך משלו: כל עוד האדם צעיר לימים, עדיין יש מקום לתלות בו
תקות, ואף אם נכשל בעוונות רבים, גדולים הסיכויים שיאזין למחנכיו,
יהרהר בדרכיו וישוב בתשובה. אמנם, מעט מאד תקוות ניתן לתלות במי
שהתמיד בחטאו, הגיע לזיקנה - ועדיין לא שב. איש אשר כזה, קלושה
התקוה שימתחו קו על שנותיו הארוכות שבחטא עברו. לא קל לשנות כיוון
בימי הזיקנה. לכאורה, יש מקום לייאוש. ואף-על-פי-כן אסור להתייאש.
למרות הכל אנו מבקשים מהקב"ה: "אל תשליכנו לעת זקנה". אפילו אז!
(זכרון שמואל - שיחות).

ביאורים

123. וירחמיהו. אם כי כל תשובה באה מרחמי השי"ת כמו שביאר במס"י
(פ"ד), מכל מקום בתשובה זו יש רחמים בתוך רחמים, כי בנעוריו הלך
אחרי יצרו ותאוותיו, ועתה בזקנותו כשאין לאל ידיו להוסיף ולחטוא הוא
שב והקב"ה מקבלו (שם). 124. יוכפל ענשו. כי עתה אין יצרו כבר בתקפו
ומה מונע בעדו, וכגודל מדת הרחמים למי ששב בזקנותו, כן גודל העונש

עֲנֹשׁוּ¹²⁵ וַיִּרְבֶּה מִשְׁטֵמָה עָלָיו, כְּמוֹ שְׂאֲמֹרוֹ רַבּוּתֵינוּ וְזָכוֹנָם
לְבַרְכָּה (פסחים ק"ג, ב) שְׁלֹשָׁה¹²⁶ תִּקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא
שׁוֹנָאִם,¹²⁷ דַּל גָּאָה,¹²⁸ וְעֵשִׂיר מְכַחֵשׁ,¹²⁹ וְזָקֵן מְנַאֵף,¹³⁰
וְנֹאֲמֵר (הושע ז, ט) אָכְלוּ זָרִים כְּחוֹ וְהוּא לֹא יָדַע גַּם
שִׁיבָה וְזָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדַע.¹³³ וּמִן הַתְּמִיהָה וְהַפְּלִיאָה
כִּי יַעֲמֹד הָאָדָם¹³⁴ בְּחַצֵי יָמָיו, וְרוּאָה כִּי הַיָּמִים הוֹלְכִים

ביאורים

למי שלא שב. 125. ורבה משטמה עליו. תרבה עליו נטירת האיבה מאת
הקב"ה. 126. הקב"ה שונאם. במסכת פסחים (ק"ג): הגירסא: "אין הדעת
סובלתן". ופירש רשב"ם: שאין דעת הבריות יכולה לסבול אותן. ורש"י
מוסיף, שאפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן, ונבזים הם בעיני עצמם.
127. שונאם. מאחר וחטאיהם מנוגדים לטבע האנושי, ונובעים רק מחמת
רוע לבם ואי התבוננותם. 128. דל גאה. עני המתגאה, על אף שהוא חסר
כל ואין לו במה להתגאות. 129. ועשיר מכחש. עשיר שיש לו ממון רב, ואף-
על-פי-כן הוא כופר בממון חבירו הנמצא תחת ידו. 130. וזקן מנאף. זקן
שכוחותיו בל עמו ונתמעטה תאוותו ואף-על-פי-כן הוא מנאף, אין זאת רק
תש כחו - יוכפל ענשו ורבה רעתו]. 131. אכלו זרים וגו'. בזוו עמים נכרים את
אוננו והוננו ואינו שם לב לכך וכאילו לא ידע מזה, אפילו חולשה קצפה עליו
בטרם עת (נזרקה בו תשות כח מול האויב כאיש שיבה) וכאילו אינו יודע.
132. שיבה זרקה בו. נתגלו בו סימני שיבה אף שעדיין לא הגיע ממש ימי הזקנה
והשיבה (זה השער). 133. ומן התמיהה והפליאה. מן הדברים המתמיהים
והמפליאים, כלומר, פלא ותמוה הוא הדבר. 134. בחצי ימיו. באמצע שנותיו,
דהיינו בגיל שלשים וחמש, כי (תהלים צ, י) "ימי שנותינו בהם שבעים שנה"
(משיבת נפש). ובפירושו "זה השער" כתב דהיינו בגיל שלושים שנה, שהם
חצי ימי הזקנה - 'בן ששים לזקנה'. [וציין לדברי האורחות חיים' הובא
בשער הציון (או"ח סי' תקפ"א ס"ק כ"ב) בענין מי ראוי להיות שי"ץ לימים

שערי

שער שני

תשובה

135 וְדַלִּים, 136 וְתַחַל הַרְיִסוֹת הַבְּנִין, 137 וַיַּחְסֵר הַמּוֹזַג כְּטַבְּעוֹ, וְתִרְאֶה בּוֹ 138 הַיְבוּשֶׁת, כְּעֵינַי שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קב, יב) "מִי כָצַל נְטוּי וְאֲנִי כְּעֵשֶׂב אֵיבֹשׁ", 140 אֵיךְ טַח מִרְאוֹת עֵינָיו וּמַהֲשִׁכִּיל לְכַבּוֹ, וְלֹא יִרְאֶה בִּי נוֹסֵעַ הוּא אֶל הַמָּקוֹם, מְקוֹם-141 בֵּית-עוֹלָמוֹ, הַלּוֹךְ וְנֹסֵעַ 142 יוֹמָם וְלַיְלָה.

ח. וַיֵּשׁ אַנְשִׁים רַבִּים יִמְנַע מֵהֶם 143 אֹרַח הַתְּשׁוּבָה, בִּי הֵם זָקָאִים וּמַהוֹרִים כְּעֵינֵיהֶם, וְלֹא 144 יִתְעַשְׂתוּ עַל תַּקְוֹן מְעַשְׂיָהֶם, בִּי יִדְמוּ בְּנַפְשָׁם שֶׁהֵם 145 מְתַקְנִים, 146 וְהֵם הַטָּאִים

ביאורים

הנוראים, וז"ל: "והמצוה מן המובחר מבן ל' שנה שאז הוא בחצי ימי הזקנה ולכן נכנע ונשבר יותר". עכ"ל. 135. ודלים. ופוחתים. 136. ותחל הריסות הבנין. מתחיל הרס הגוף. 137. ויחסר המוזג כטבעו. יפחת האיזון בגופו. 138. היבושת. חוסר הרענונות. 139. ימי כצל וגו'. "ימי דומים כצל נטוי בסוף היום שהצל נוטה ומתפשט וזה סימן שקרוב להיות לילה, כן כבר עברו רוב ימי, ומצד כח גופי ג"כ אני כעשב איבש" (מלבי"ם). 140. איך טח מראות עיניו ומהשכיל לכבו. איך התכסו עיניו מלראות כל זאת, ואיך נסתם לבו מלהבין כל זה. 141. בית עולמו. מלשון הכתוב (קהלת יב, ה): "כי הולך האדם אל בית עולמו". ודרשו חז"ל: "מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו" (שבת קנב). כלומר, מקום מיוחד המתאים לו על פי עבודתו והמדרגה הרוחנית שהגיע אליה בעולם הזה. 142. יומם ולילה. כלומר, ללא הרף, כי כל רגע שעובר מתקרב הוא אל יום מותו. 143. אור התשובה. ענין התשובה היא אור המאיר בנפשו ושכלו להבין ולהכיר את דרך האמת (זה השער). 144. יתעשתו. יחשבו, יתְרַצוּ (עפי' יונה א, ו, ראה רש"י ורד"ק). 145. מתוקנים. מושלמים. 146. והם הטאים. אבל באמת הם חוטאים. ויש

שערי

שער שני

תשובה

לִשְׁם מֵאֵד. 147 הֲלֹא כְּתוּב (קהלת ז, כ) כִּי אָדָם 148 אֵין צַדִּיק כַּאֲרִץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה-טוֹב וְלֹא יִחַטָּא. וְהֶאֱנָשִׁים הֵהֱם 149 מֵאֲשֶׁר הֵם בּוֹזִים לְדַבֵּר עוֹנוֹת לֹא יִרְגִּישׁוּ וְלֹא יִכְיִנוּ לָמוֹ, 150 אִזּוּ הוֹדַע אֲלֵיהֶם חַטָּאתָם וְנִשְׁכַּחַה מִלְּפָנֶיךָ אַחֲרֵי כֵן, וְהֵנָּם כְּמוֹ הַחֹלֵה שֶׁאִינוּ מְרַגֵּשׁ בְּחַלְיוֹ, וְלֹא יִחַשֵׁב עַל הַרְפוּאָה, וַיִּכְבַּד חַלְיוֹ 151 תְּמִיד עַד אֲשֶׁר לֹא יוֹכֵל לְהִרְפֹּא. וּפְעָמִים תִּתְקֶה 152 נִסְכָּה לְזֹאת 153 מְקוּצֵר בֵּינְתֶם, 154 כִּי לֹא יִבּוֹאוּ לְדְרוֹשׁ אֱלֹהִים, 155 וְדַעַת דְּרָכֵינוּ לֹא יִתְפַּצּוֹן, עַל כֵּן לֹא יִשְׁקֻדּוּ עַל דְּלִתוֹת חֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם, כְּעֵינַי שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, יב) "לֹא-יֵאָהֵב לִץ הוֹכֵחַ לוֹ, אֶל-חֲכָמִים לֹא יִלֵּךְ.

ביאורים

לפרש עוד, שבזה גופא הם חוטאים כשמדמים בנפשם שהם מתוקנים. 147. הלא כתוב. כלומר, והרי הכתוב מכחישים. 148. אין צדיק. ואם-כן על-כרחך שהם נכשלים בעוונות, רק שאינם מחשיבים עוונות אלו לעבירות, ולכן הם נקראים בפי רבינו "בוזים לדבר עוונות" (הרוצה בתשובה). 149. מאשר הם בוזים לדבר עוונות. מחמת שהם אינם מחשיבים את עוונותיהם די בכדי להכיר בנחיצות התשובה עליהם. 150. או הודע אליהם. גם אם נודע להם. 151. תמיד. מיום ליום. 152. נסיכה לזאת. הסיבה להתעלמותם מן החטאים ומן התשובה עליהם. 153. מקוצר בינתם. מבורות ומחוסר ידע. 154. כי לא יבואו לדרוש אליקים. לבקש ללמוד תורה (עפי' רש"י שמות יח, טו), מפחדם שמא יוכיחו אותם. [כי יש חטאים אשר בכדי להרגישם, להבינם ולהכיר בהם צריך העמקה גדולה והבנה יתירה בדרכי התורה והמצוה ועבודת השם, וצריך לשקוד על דלתות המוסר וחכמי כדי לעמוד על סודם של דברים (זה השער)]. 155. ודעת דרכיו. ולדעת דרכי ה'. 156. לא יאהב וגו'. פירושו, כיון שלא יאהב לץ שמוכיחין אותו, לזה לא ילך

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

ט. וְהִנֵּה אַנְשִׁים צְדִיקִים וַיִּשְׂרִים בְּלִבּוֹתָם,¹⁵⁷ שְׂאֵנָה לָהֶם בְּלִבְיָא תְּמִיד בְּמַחְשְׁבוֹתָם,¹⁵⁸ וַיִּנְהָמוּ עַל חַטָּאֵיהֶם בְּנִהְמַת יָם⁽ⁿ⁾ וְעַל אֲשֶׁר קָצוֹר קָצְרָה יָדָם מִעֲבוֹדַת הַשֵּׁם,¹⁵⁹

ח. ועל אשר קצור קצרה ידם מעבודת השם, ידוע בספרים המעשה עם אחד מהגאונים, אומרים שמדובר ברבנו סעדיה גאון, שהיה מסגף עצמו

בגלגולי שלג וכל מיני סיגופים, וכאשר שאלוהו מדוע הוא מסגף את עצמו, הלא הוא לא חטא, ענה, שלמד את זה מבעל הבית אחד, שפעם אחת היה אורח באכסטיה אחת, ובעל האכסטיה לא היה יודע שהוא רבי סעדיה גאון, ולכן לא הקדיש שימת לב מיוחדת לכבודו אלא קבלו בכבוד ככל יהודי, ואח"כ כשנודע לו שזה היה רבי סעדיה גאון, בא אליו ובקש ממנו מחילה מאד, ואמר שלא היה יודע שהוא רבי סעדיה גאון. שאל אותו רבנו למה הוא מבקש ממנו מחילה, הרי לא הרע לו בשום דבר ולא ביהו אותו? השיב בעל האכסטיה: נכון, באמת לא עשיתי למר שום רע, אבל אם הייתי יודע שהוא רבי סעדיה גאון הייתי מכבדו אחרת לגמרי, לכן אני צריך לבקש סליחה על שלא כיבדתיו כפי מה שאני יודע כעת. ולמד מזה רבנו סעדיה גאון דבר מחודש, שאפילו שלא עשה לו שום רע, מ"מ כיון שאם היה יודע היה נוהג בו יותר בכבוד צריך מחילה ממנו, א"כ בכל פעם שאני מכיר את הקב"ה במידה גדולה יותר, נמצא שקודם לכן לא כיבדו מספיק, ועל זה הוא צריך כפרה ומסגף עצמו בגלגולי שלג וסיגופים קשים, שלא השיג עד עכשיו את הקב"ה. וכפי הלשון שנוצר בספרים משמע שבכל יום היה מתעלה במדרגות גבוהות יותר בהשגת הקב"ה, דבר עצום ונורא כשלעצמו.

ביאורים

אל חכמים מפחדו פן יוכיחנו. 157. שאנה להם כלביא תמיד במחשבותם. כאילו שואגים כאריה תמיד במחשבתם על עצמם בתביעה שאינם עושים דים. 158. וינהמו על חטאיהם כנהמת ים. רועשים ורוגשים כים בלבם על חטאיהם. 159. קצור קצרה ידם מעבודת השם. שלא השתדלו מספיק בעבודת ה' ובקיום המצוות, ולא דקדקו בהן כל צרכן.

¹⁶⁰ כִּי עַל זֶה יִפְשַׁע גֹּבֵר וְהִרְבָּה אֲשַׁמָּה, כְּמוֹ עַל הַעֲבֵרוֹת הַחַמּוּרוֹת, כְּעֵנֶן שֶׂאֱמַר וּרְבוֹתֵינוּ וְזָכְרוֹנָם לְבִרְכָה (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז) וְתָר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל גְּלוּי-עֲרִיּוֹת וְעַל נְשִׁפְכוֹת-דָּמִים¹⁶¹ וְלֹא וְתָר לְעוֹן

והנה במעשה עם בעל האכסטיה מובן הדבר, שאע"פ שכבדו כשבא אליו, מ"מ אם היה יודע מי הוא היה מכבדו הרבה יותר, שהרי אינו דומה כאשר נכנס אליו סתם יהודי, לכאשר נכנס אליו רבי סעדיה

גאון. אבל במה שלמד מזה רבי סעדיה גאון לעבודת השם שלו צריך להבין, במה הוסיף רבי סעדיה היום יותר מאתמול, הרי אתמול למד והיום למד, שאי אפשר לומר שאתמול למד פחות והיום למד יותר, דאינו משמע כן, שהרי ודאי גם שנה ועשר שנים קודם כבר היה הוא רבי סעדיה גאון והיה עוסק גם אז יומם ולילה בתורה, והתפלל גם אז בכל הדביקות, ועבד את ה' בכל כוחותיו, וא"כ מה היה חסר?

וביאר מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א, שרואים ממעשה זה שאם היה חסר בידיעת ה', והשיג היום בידיעת ה' מה שאתמול לא היה לו, ממילא זה עצמו נחשב שלא כיבד את ה' כראוי, גם בלי שעשה איזה דבר, שכאשר אין לו את ההכרה שיש לו היום, ממילא התפילה לא היתה אותה תפילה כמו שמרגיש היום, והלימוד הוא לימוד אחר, ומעשה המצוות הם אחרת, עולם אחר לגמרי. ועל זה אמר רבנו סעדיה גאון שהוא צריך כפרה וסליחה.

ט. ולא יותר לעון ביטול תורה. והטעם, ביאר הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל (קובץ מאמרים), כי במלחמה בין שני צדדים, אפילו אם לרגע מנצח האחד את משנהו, עדיין טרם הסתיימה המלחמה, כי אפשר שלמחרת יתהפך הלגלג והמנצח ינוצח. לא כן אם תקף האחד את אויבו וחסף ממנו את

ביאורים

160. כי על זה יפשע גבר וכו'. פירוש, כי יחשב לאדם פשע ואשמה רבה מה שאינו מתאמץ בעשיית הטוב כאילו עבר עבירות חמורות. 161. ולא יותר לעוון ביטול תורה. הרי לך שמניעת לימוד תורה שהיא החשובה שבכל

במול תורה. ¹⁶² אף כי מלאו רע נשקו, אשר בו ברגע פסקה המלחמה, כי

הלא צד אחד חסר כלי זיין להאבק.

כיוצא בזה במלחמת היצר. כבר הודיע הקב"ה כי כלי הנשק נגדו הוא "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין" (קידושין ל:). אשר על כן, אם חטאו ישראל בשאר עוונות עדיין אפשר ש"המאור שבה (שבתורה) מחזירן למוטב" (ירושלמי חגיגה א, ז) ויתעוררו לתשובה. לא כן אם בטלין הם מתורה, שאו אבדו כלי נשקם ולא נותר להם במה ללחום עם היצר.

על פי זה הוסיף הגאון רבי אלחנן וסרמן וצ"ל לבאר, דהנה בתורה הקדושה מסופר שהמלאך [הוא "סמאל" שרו של עשו, אמרו חז"ל, והוא כעמלק שבכל דור ודור מייצג את כח הטומאה במאבקה עם הקדושה] נאבק עם יעקב אבינו שהוא היה אחרון שבאבות, כנאמר "ויאבק איש עמו..." (בראשית לב, כה). קשה אפוא, מדוע התמהמה מלאך הטומאה עד ליעקב ולא בא להלחם עם אברהם ויצחק אבותיו?

אמנם להנ"ל יש ליישב, כי ידוע שאברהם אבינו היה עמוד ה"חסד", יצחק עמוד ה"עבודה" [שפשט צוארו לשחיטה בהר המוריה], ואילו יעקב הצטיין כעמוד ה"תורה" [נתן אמת ליעקב, ויעקב איש תם יושב אהלים - באהלה של תורה]. שרו של עשו, יכול היה לסבול את ה"חסד" של אברהם אבינו ואת ה"עבודה" של יצחק אבינו. אבל כאשר הגיע הדבר לתורתו של יעקב אבינו - כאן החליט לצאת למאבק ולמלחמה ואזר כח להתנפל על יעקב. ועל כן, יותר מכל האבות התאמץ היצר ללחום כנגד יעקב אבינו, כדי ליטול מכלל ישראל את כלי זיינם - היינו התורה - ולהותירם חסרי הגנה מן היצר.

ביאורים

המצוות, ענשה חמור יותר מן העבירות החמורות. והטעם, כי הכשולן בחטאים שיש בהם מעשה - אף החמורים ביותר - אפשר שהם מחמת תוקף התאוה והיצר, אבל ביטול תורה וקוצר יד בעבודת ה' הם מחמת שלא נתאמת אצלו מה חובתו בעולמו, ודומה לפריקת עול ומעילה בתפקידו בעיקר יצירתו ותכלית בריאתו, וכלשון רבינו לקמן (שער ג' אות ז') "ומה תקות הנברא אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים שנברא בעבורם" (זה השער). ¹⁶² אף כי מלאו רע וכו'. פי', כל שכן שמלאים רע הם אותם

י. כן שישים לזקנה וכו'. בפירוש המאירי שם כתב: "בן שישים לזקנה - וענייני העולם בורחים ממנו, ומזהירו שאז ישתדל בעבודת הש"ת ויבין לאחרייתו. ואמר בן

האנשים אשר עקר מחשבותיהם ומעשיהם על ¹⁶³ חפצי גופם והבלי זמנם, ¹⁶⁴ וכבוד היראה אל תבוא נפשם, ¹⁶⁵ ולהשתונן בליותם עליה ¹⁶⁶ אל תחד כבודם ¹⁶⁷ במשפיות לבכם ¹⁶⁸ וחדרם ומשפיותם ¹⁶⁹ לעתים מזמנים, ולא יתנו ¹⁷⁰ חלק לתורה בעסקיהם, ¹⁷¹ ומקרב לבם אבד חשבון על נפשם, כי-גוי ¹⁷² אוכזר עצות המה, וכמה הם ¹⁷³ במדרגה התחתונה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות פ"ה משנה כו) ^{174(ג)} בן-שישים לזקנה, בן-

ביאורים

האנשים אשר אף שאינם עוברים עבירות בפועל ממש מ"מ עיקר עסקם הוא רק לענייני העוה"ז. ¹⁶³ חפצי גופם והבלי זמנם. תאוות ורצונות גופם והבלי עולם הזה. ¹⁶⁴ וכבוד היראה אל תבוא נפשם. ובעומק היראה, כלומר ביראת שמים אמיתית, לא יתעסקו כלל. ¹⁶⁵ ולהשתונן בליותם עליה. לחדד מחשבותיהם ועצתם (עפ"י תהלים עג, כא) איך להשיג היראה. או הכוונה, לשנן בדעתם (מלשון שינון וחזרה, עי' מ"ב ס"י ס"ב סק"ג). כליות - ביטוי למחשבה, כמ"ש כליות יועצות (ברכות סא). ¹⁶⁶ אל תחד כבודם. לא תתיחד נשמתם. (למען יזמר כבוד" - היא הנשמה שהיא כבוד הגוף. מצודת ציון תהלים ל, יג). ¹⁶⁷ במשכיות לבכם. בראיית לבם (עפ"י תהלים עג, ז). ¹⁶⁸ וחדרם ומשכיותם. ובתוכם ובפנימיותם. ¹⁶⁹ לעתים מזמנים. בזמנים קבועים. ¹⁷⁰ חלק. מזמנם וממחשבותם. ¹⁷¹ ומקרב לבם אבד חשבון על נפשם. מתוך לבם נאבד ענין חשבון הנפש על עצמם. ¹⁷² אוכזר עצות. חסר מחשבה. ¹⁷³ במדרגה התחתונה. שהם חסרי יראה, תורה, וחשבון הנפש. ¹⁷⁴ בן

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

שְׁבָעִים ¹⁷⁵ לְשִׁיבָה, ^(א*) בֶּן-שְׁמוּנִים -
¹⁷⁶ לְגִבּוֹרָה, בֶּן-הַשְּׁעִים ¹⁷⁷ לְשִׁיבָה, בֶּן-

שבעים לשיבה - כלומר ואינו ראו עווד לענייני העולם, וישים כל השתדלותו בעבודת השי"ת. בן שמונים לגבורה - כלומר שמצד גבורת טבעו הגיע לכך, ויוסיף אומץ לעבוד יוצרו ביראה, ובא במאמר (תהלים צ, י) "ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה". בן תשעים לשוח - כלומר שהולך בשחיית הקומה ומואס לבני [נראה דצ"ל: הבל] העולם, ואין ראוי לשוט הנה והנה, אלא שיתכבד בביתו ויתפלל לה' כל רגעיו. והוא שיש שקורין זאת המילה בסיבולת (כלומר בשי"ן שמאלית, כמו סמ"ך) מלשון 'לשוח בשדה' (בראשית כד, טג). בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם - וכל שכן שאם יסאר לו דעת, שלא יוציאהו רק לתפלות ולתחינה ולבקשה."

יא. בן שמונים לגבורה. פירש רש"י (אבות ה, כא): "כלומר דבר גדול הוא אם יחיה אדם עד שמונים שנה, דכתיב (תהלים צ, י) "ואם בגבורות שמונים שנה", שאם הוא חי יותר - בגבורתו של מקום הוא חי, ולא מרוב כח שבו,

ביאורים

שישים לזקנה. בהגיע האדם לגיל שישים מכונה הוא בתואר 'זקן', כמ"ש (שמואל-א' ב, לב) ולא יהיה זקן בביתך כל הימים, והיינו פחות מששים כמ"ש בסוף מסכת מועד-קטן (כח). תבא בכלח וגו' [בכלח בגימ' ששים] כעלות גדיש בעתו, אלמא בן ס' הוא בעתו (חדושי הגר"א). ויש מפרשים ע"ד הרמז, "ימי שנותנו", ימי בגימ' ששים, שזהו מספר השנים הטבעי בכל אדם, "בהם - שבעים שנה", יש מהם שחיים שבעים שנה, "ואם בגבורות שמונים שנה". ¹⁷⁵ לשיבה. כבר זקן גמור הוא ונתלבנו רוב שערותיו. ולמידים זאת מדוד המלך שנפטר בגיל שבעים, ונאמר בו (דה"י-א' כט, כח) 'וימת בשיבה טובה'. ¹⁷⁶ לגבורה. דכתיב "ואם בגבורות שמונים שנה" (תהלים צ, י). ופירש רש"י, ואם הרבה גברו ימיו - שמונים שנה הם. והמאירי והמהר"ל פירשו, שהמגיע לידי כך - גיבור הוא בטבעו, כי בדרך כלל אין כח באדם להזקין כל כך. וכן פירש ב"מצודת דוד": "ואם בהתגברות כח הטבע היו שמונים שנה. וראה עוד בעיונים. ¹⁷⁷ לשוח, גופו שחוח וכפוף (רע"ב).

שהרי מכאן ואילך אין לו כח לאכול ולשתות" עכ"ד. עפ"ז ביאר בספר "מעם לועז" בשם ספר "זכות אבות" את הפסוק "אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני (תהלים עא, ט). אבוא בגבורות ה' אלהים אוכיר צדקתך לבדך" (שם שם, טז): "אל תשליכני לעת זקנה" היינו בהיותי בן ששים לזקנה, "ככלות כחי אל תעזבני" כשאבוא לשבעים שאז כלה כח האדם, וסיים בה

מֵאָה ¹⁷⁸ כְּאֵלוֹ מֵת וְעָבַר וּבְטֵל מִן הָעוֹלָם. וְהִיְתָה פְּנִינָתָם זְכָרוֹנָם לְבִרְכָה בְּדַבְרִים הָאֵלֶּה ¹⁷⁹ לְהַזְהִיר עַל הַתְּשׁוּבָה, וְשִׁיחֵשֵׁב הָאָדָם עַל קִצּוֹ בְּהִגְעוֹ לִימֵי הַזְּקָנָה אִם לֹא זָכָה לְעֲשׂוֹת כֵּן בְּיָמֵי בְּחֻרוֹתָיו. וְאַחֲרֵי כֵּי קָרְבָה לְבֹא ¹⁸⁰ עֵתוֹ, יַעֲזוֹב חֲפְצֵי הַגּוֹף וְתַאוּוֹתָיו וְיִתְקַן נַפְשׁוֹ, וּבְהִגְעוֹ לִימֵי הַשִּׁיבָה יוֹסִיף לְגַרֵשׁ מִלְּבָבוֹ ¹⁸¹ עֲנִיָּן הָעוֹלָם. וּלְפִי מַעֲטֵי הַשָּׁנִים הַפְּאוֹת, יַמְעִיט ¹⁸³ בְּעַסְקֵי הָעוֹלָם, וְיִתְיַחַד תְּמִיד לְהַתְּבַוֵּן בְּיְרֵאת-הַשָּׁם,

"אבוא בגבורות ה' אלקים" - שאזכה לחיות עד שמונים שנה ואז "אוכיר צדקתך לבדך" שאז אחיה מצדקתך ומגבורתך.

ביאורים

אמנם רבנו מבאר להלן מלשון שיחה (בשי"ן שמאלית). ¹⁷⁸ כאילו מת ועבר ובטל מן העולם. חשוב הוא כמת, מאחר שכבר כהו עיניו, נס ליחו, נשתנו פניו, מעיין החכמה פסק ממנו, והוא משתטה והולך (רש"י). ובספר מדרש שמואל כתב, שבהגיע האדם לגיל מאה כבר אין בכוחו לחטוא אפילו בדיבור, ולפיכך אם שב אז בתשובה הרי הוא כשב לאחר מיתתו. ¹⁷⁹ להזהיר. לעורר את האדם. ¹⁸⁰ עתו. זמנו להיפטר מן העולם. ¹⁸¹ ענין העולם. עניני עולם הזה. ¹⁸² ולפי מעוט השנים הבאות. כפי מה שיחסרו ויתמעטו השנים הנותרות לו לחיות בעולם הזה. ¹⁸³ בעסק העולם. בעסקי העולם הזה.

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

וּלְחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ, ¹⁸⁴וְלִתְקַן מִדּוֹתָיו, וּלְבַקֵּשׁ תּוֹרָה וּמִצְוֹת. וּמָה שֶׁאָמְרוּ "בֶּן-תְּשׁוּעִים לְשׁוֹחַ", הוּא מְלִשׁוֹן (תהלים קב, א) יִשְׁפֹּד שִׁיחוֹ, (בראשית כד, סג) לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֶה, כְּמוֹ שֶׁפָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנּוּם לְבִרְכָה (ברכות כו, ב) יִצְחָק תִּקַּן תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר ¹⁸⁵וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֶה". כִּי אַחֲרֵי שֶׁהִגִּיעַ לְתְּשׁוּעִים, רָאוּ לוֹ לְהִיּוֹת ¹⁸⁶כָּל עֶסְקוֹ

יב. ולתקן מדותיו. על גודל נחיצות תיקון המידות אף לעת זקנותו של האדם, יש ללמוד מדברי הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל שהוכיח מדברי הגמרא בגיטין (נו:): שמידות רעות נשארות בנפש האדם גם לאחר המיתה (אם לא תיקנם בחייו), שמוספר שם כי אונקלוס ביקש להתגייר, ורצה לדעת אם כדאי לו להתגייר,

שהרי הוא יכול להיות מחסידי אומות העולם ולקיים שבע מצוות בני נח והיה צדיק, ומה ריוח אם יתגייר? והעלה בכשפים את בלעם וטיטוס ואת יש"ו הנוצרי, ושאל אותם מי חשוב בעולם הבא, אמרו לו ישראל, ושאל אותם האם להתגייר, ובלעם וטיטוס אמרו לו שלא יתגייר אלא יעשה צרות לישראל, ואמר הגרא"א דסלר כי רואים מכאן שהגיהינום לא משנה את הטבע, ובלעם וטיטוס שהיו בעלי מידות רעות בטבעם, לא השתנו בגיהינום, ונשארה בהם שנאת ישראל גם לאחר מותם, אבל כששאל את יש"ו הנוצרי האם להתגייר, אמר לו להתגייר ולעשות טובות לישראל, מפני שהיה יהודי, ולא היה לו מידות רעות ושנאת הבריות.

ביאורים

184. ולתקן מידותיו. גם בימי הזקנה והשיבה אל יטעה את עצמו שכבר אין לו שייכות לגאווה וכבוד ושאר מדות, אלא גם אז ישתדל לתקן מדותיו (זה השער). 185. ויצא יצחק לשוח בשדה. והמשך הכתוב "לפנות ערב", שאז תיקן תפילת מנחה. 186. כל עסקו בתפלות ובהלכות ה' וכו'. היינו

¹⁸⁷בְּתַפְלוֹת וּבְתַהֲלוֹת הַשֵּׁם וְלִשְׁיחַ בְּנַפְלְאוֹתָיו. וְדַבֵּר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם כְּעֵנֶן יָמֵי הַזְּקָנָה שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל הָאָדָם ¹⁸⁸בָּהֶם מֵעֲבוֹדַת הַשֵּׁם וְיִתְבָּרַךְ וְאָמַר (קהלת יא, ו) כִּפְקֹר זָרַע אֶת זָרַעְךָ וְלַעֲרַב אֶל תַּנַּח יָדְךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכְשֹׁר הַזֶּה אוֹ-זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כְּאַחַד טוֹבִים. הַמְּשִׁיל יָמֵי הַיְלָדוֹת וְהַשְׁחָרוֹת לְבַקֵּר וְיָמֵי הַזְּקָנָה לַעֲרַב, וְהַזָּרַע הָרַךְ מְשַׁל לְבָנִים וְתַלְמִידִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנּוּם לְבִרְכָה (יבמות סב, ב) נִשְׂאָ אִשָּׁה ¹⁸⁹בְּיַלְדוֹתָיו ¹⁹⁰יִשְׂאָ אִשָּׁה ¹⁹¹בְּזִקְנוֹתָיו וְכוּ', הַעֲמִיד תַּלְמִידִים בְּיַלְדוֹתָיו יַעֲמִיד תַּלְמִידִים בְּזִקְנוֹתָיו, כִּי אוֹלֵי יַצְלִיחוּ בְּנֵי הַזְּקוּנִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת ¹⁹²מִבְּנֵי הַנְּעוּרִים, וְכֵן הַתַּלְמִידִים אֲשֶׁר יַעֲמִיד בְּזִקְנוֹתָיו אוֹלֵי יַצְלִיחוּ מִן הָרָאשׁוֹנִים ¹⁹³אִז יִהְיוּ כְּאַחַד

ביאורים

אם אין בו כח ללמוד תורה (הקדמה לספר "עניניו של יום" בשם הגר"ח קנייבסקי שלי"טא). או הכוונה, כל עסק שהאדם מתעסק בו - חוץ מלימוד התורה. והיינו, במקום עסק הפרנסה וצרכי הגוף, אצלו ראוי שכולו יתייחד לתפילה ולספר נפלאות ה' (מאור השער). 187. בתפלות ובהלכות השם ולשיח בנפלאותיו. כי מה שאמרו "בן תשעים לשוח" תרתי משמע: דיבור ותפילה. 188. בהם. בימי הזקנה. כי ימי הזקנה סיבה לעצלות, כי נחלש כבר כח המרץ. ועיין מה שכתב רבינו להלן באות ל"ד (זה השער). 189. בילדותו. בצעירותו. 190. ישא אשה. שוב. 191. בזקנותו וכו'. ואחר כך נאמר שם: היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו. 192. מבני הנעורים. יותר ממה שהצליחו הבנים שנולדו לו בנעורו. 193. אז יהיו כהם טובים. כלומר, שיהיו שוים בהצלחתם ובמעלתם לראשונים, וגם זה כדאי.

טובים. אחרי-כן אמר (קהלת יא, ז) ומתוק האור, וטוב לעינים לראות את-השמש. פרוש, חזר לדבר על ימי הזקנה שהמשיל אותם לערב, ומפני כי הזקן¹⁹⁴ לא יטעם את אשר יאכל ואת אשר ישתה¹⁹⁵ בדברי פרזלי הגלעדי (שמואל-ב יט, לו)¹⁹⁶ אמר, כי יש לו לזקן¹⁹⁷ להנות במאור השמש¹⁹⁸ ואל תקצר נפשו עליו, כי קצר הנפש מונע את האדם ממלאכת שמים,¹⁹⁹ ויערב לו האור כאשר²⁰⁰ יערכנו לעמת ימי החשך הבאים, כאשר יזכיר במקרא אשר למטה מזה (קהלת שם, ח) כי אם-שנים הרבה יהיה האדם²⁰² בכלם ישמח ויזכר את-ימי החשך

ביאורים

194. לא יטעם את אשר יאכל. אינו חש כל-כך בטעם מזונותיו.
195. בדברי ברזילי הגלעדי. שאמר לדוד המלך: "בן שמונים שנה אנכי היום, האדע בין טוב לרע [בין מאכל טוב למאכל רע. רש"י], אם יטעם עבדך את אשר אוכל ואת אשר אשתה וגו' (שמואל-ב' יט, לו). 196. אמר כי יש לו לזקן וכו'. אכן, שלמה המלך בחכמתו מציע לו לזקן להתבונן על הצדדים החיוביים בחייו. 197. ליהנות במאור השמש. שממנו עדיין הוא יכול ליהנות. 198. ואל תקצר נפשו עליו. שלא יהיה חסר סבלנות, עצוב ומדוכא מזה שאינו יכול כבר ליהנות מתענוגי העולם הזה. [כל דבר הקשה על אדם - נופל בו לשון קיצור-נפש, כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה בכדי לקבל אותו הדבר, ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער וכו'"] (רש"י במדבר כא, ד). 199. ויערב לו האור. כלומר, אור השמש יתן לו עריבות ומתיקות בחיים, וכדאים לו כבר החיים בשביל זה לבד (פתח השער). 200. יערכנו. ישווה אותו. 201. ימי החושך הבאים. כשהגוף מוטל בקבר, שאז יחסר לו גם זה. 202. בכלם ישמח ויזכור את ימי החושך. יהיה שמח בחלקו,

יג. תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים חכמה מתוספת בהם. והדיו נותן שיהיה כך, כי בעוד היות תאות האדם בגבורתה ורתיחת הבחורות שהוא נמשך אחר טבעו באכילה ושתיה ושאר הדברים הגופניים - תהיה קרבתו לדברים השכליים יותר רחוקה, ולפי הרחקתו מן הדברים הגופניים תהיה קרבתו אל הדברים השכליים ('תורת המנחה' פרשת כי תבוא).

²⁰³ כי-הרבה יהיו ²⁰⁴ כל-שפא הבל. פרוש, גם כי יזקין האדם מאד²⁰⁵ אל יהי על עצמו למשא, אך ככל שנותיו ישמח, למען לא יאבד²⁰⁶ אחת משנותיו ולא ישבת מעבודת הכוּרָא, ויזכר ימי החשך כי הרבה יהיו, ואז לא יוכל לעבוד עבודה, פענן שנאמר (תהלים ו, ז) בשאול מי יודה- לך. והצדיקים מתגברים בזקנתם²⁰⁷ ויאזרו תיל ויחליפו כח לעבודת השם, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנב, א) (א) תלמידי חכמים

ביאורים

ובלבד שיזכור ימי החושך וייטיב מעשיו שינצל מהם, והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים (רש"י). 203. כי הרבה יהיו. באותן הימים יותר מימי החיים (שם). 204. כל שפא. עליו יהיה הבל וחושך, יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות כמו כי בהבל בא ובחושך ילך (שם). 205. אל יהי על עצמו למשא. לא ירגיש את עצמו שאין לו יותר מקום בעולם והוא למשא ועלול כבד על עצמו ועל הזולת, ולא יתאוה למות. 206. אחת. אפילו אחת. 207. ויאזרו תיל ויחליפו כח. יתחזקו ויתגברו, יתאוששו ויתרענו.

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

שפירש הרמב"ם שם], כי אפשר שאין כן, כי מאשר השכל צריך לכלים גשמיים, אפשר שכאשר יפליג בזיקנה ויפליגו הכלים ההחליש ייחלש גם הוא, ולזה לא אמר זה התנא: "חכמה מתוספת בהם", אע"פ שהוא כן בברייתא בפרק 'שואל אדם' (שבת קנב.). אבל אמר "שדעתן מתיישבת עליהם", ופירושה, שזקני תורה אשר בבחרותם הניחו תאוות העולם ובחרו הדרך הטובה, כל זמן שמזקינין דעתם מתיישבת עליהם, כלומר, שהם מתפייסים יותר ודעתם נוחה במה שהסכימו עליו [פירוש, כעת הם שלמים לגמרי עם החלטתם לעזוב תאוות העולם], והוא, כי בבחרותם אע"פ שהסכימו לעזוב תאוות העולם ומותריו, אי אפשר שלא יניעם בחרותם לפעמים אליהם [פירוש, לא ייתכן שאף פעם לא תמשוך אותם נערותם אל תאוות העולם], ואף על פי ששכלם מנגד לזה ומונעם שלא יהיו נפתים אחריהם, אי אפשר שלא יתאו אליהם בצד מה [במידה מסוימת] ושתתיישב דעתם עליהם לגמרי, בהיותם [מפני היותם] בין שני הכוחות המנגדים. אבל כל זמן שמזקינין והתאוות נחלשות, וה"דמיון" רואה שכל מה שדימהו מענייני העולם כבר בטל ואבד וכלה בין ידיו, אז אין לשכל מנגד וחולק, ולפיכך דעתם מתיישבת, לפי שהם רואים בבירור שבחרו הטוב ושהסכימו עליו, ושכל מה שהניחוהו מענייני העולם הוא דבר בטל, ושאינו לדאוג כלל במה שעזבוהו. אבל לזקני עם הארץ יקרה ההיפך, והוא, שבבחרותם נפתים אחר תאוות העולם, ודעתם נוחה בהם [נ"א: בעת ההיא] ומתפייסת, ואינם חוששים למה שחולק השכל על זה. אבל כל זמן שמזקינין, שהעולם נשמש מהם והם ממנו, הם רואים שכל מה שהתאוו ובחרו בבחרותם אפס ותוהו ואך שקר נחלו (עפ"י ירמיה טז, יט), ומפני זה אין דעתם מתיישבת במה שהסכימו עליו, ועם כל זה [אף שהם יודעים שטעו], מאשר לא למדו צדק (ע"פ ישעיה כו, י) והורגלו ונשקעו במנהגים רעים, אין לאל יד שכלם [אין בכח שכלם] להטותם לגמרי מהדרך ההיא אשר דרכו בה עד כה, ולזה, כל זמן שמזקינין הם בין שני הדרכים, לא ידעו דרך עמהם (עפ"י איוב כג, י). וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל "דעתם מטורפת עליהם", והוא מלשון "ספינה מיטרפת בים" (תענית יט). והיא הספינה אשר היא בלב הים ולה גלים מנגדים יניעוה לצדדים הפכיים וקצרה יד חובליה להוליכה לדרך אחד, אבל [אלא]

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

כל זמן שמזקינים חכמה מתוספת בהם, ונאמר (תהלים צב, טו) ²⁰⁸ עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו. ²⁰⁹ והזכיר למעלה (שם שם, יג-יד) צדיק פתמר יפרח וגו', שתולים בבית יי, פי הצדיקים שתולים בבית-השם מנעוריהם, וגדלים בכתי-מדרשות ²¹⁰ מבחוריהם, פתמר שיפרח וקארז שגדל בלבנון. וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (מדרש תהלים צב, יד) שתולים בבית יי, אלו התינוקות, על דרך מה שכתוב (תהלים קמד, יב) אשר בנינו כנמטעים מנגדלים מנעוריהם. ואמר אחרי-כן, בדרך הזה אינם נמשלים לאילנות, כי האילנות בהזקינם לא יתנו ²¹¹ חילם, והצדיקים ינובון בשיבה. עוד אמר עליו השלום (שם עא, יח) וגם עד-זקנה ושיבה אלהים אל-

ביאורים

208. עוד ינובון בשיבה. גם ירבו תנובה בוקנתם. 209. והזכיר למעלה צדיק כתמר וגו'. כלומר, זה תנאי למה שאומר אחרי כן - 'עוד ינובון' וגו', שהכל הולך אחר ההתחלה, שרק אם שתולים בבית השם מנעוריהם, אז עוד ינובון בשיבה. 210. מבחוריהם. מימי בחרותם. 211. חילם. כוחם, כלומר

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

תַּעֲזֹבֵנִי עַד-אֲגִיד זְרוּעֶךָ לְדֹר לְדֹר²¹²
לְכָל-יְבוּא גְבוּרַתְךָ.²¹³

הַדְרֹךְ הַשְּׁלִישִׁי, בְּאֲשֶׁר יִשְׁמַע²¹⁴
מוֹסֵר הַחֲכָמִים וְהַמוֹכִיחִים,

יד. כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכיחים. המהר"ל ("חידושי אגדות", קידושי כב.) כתב דברים נוקבים בגודל מעלת שמיעת האוזן: "כי האדם הוא אדם על ידי האוזן בפרט!"

ומסיף ומבביר דבריו: "כמו כלי כאשר הוא גולם אין לו שם כלי, וכאשר יש לו בית קיבול הרי נחשב כלי, ואין האדם בעל הקבלה רק ע"י האוזן, ולכך כל שמיעה מתורגם 'קבלה'." עכ"ד. מבואר שהאוזן היא כלי קיבול לדעת האדם וחכמתו, ועל ידה מקבל האדם שם 'אדם'!

בהמשך כתב רבינו, כי האוזן נכבדה ועדיפה יותר מן העין. והטעם, כי אמנם כח הראיה מקשר את האדם לדברים שרואה, אך זו ראייה שטחית יחסית - לעומת 'שמיעה' שעניינה התבוננות והתעמקות, ומשום כך השפעת השמיעה על הנפש עזה ותקיפה מהשפעת הראיה. וביאור הדבר, כי "שמיעה" היא לשון הבנה [שמיעת הלב - שהלב מבין], ועניינה התבוננות והתעמקות. "שמע ישראל" (דברים ו, ד) - הבן ישראל, דהיינו התבוננות לעומק של דברים. וכך מובא באבודרהם (דיני קריאת שמע): "כתב ה"ר אליעזר מגרמישא, מפני מה נתן לישראל לייחד שמו של הקב"ה בלשון 'שמיעה', שאומרים 'שמע ישראל', ולא נתן בלשון 'הסכת' או בלשון 'האזנה', שכך

ביאורים

פירותיהם. 212. עד אגיד זרועך לדור. למען אוכל לספר כוחך לדורות הבאים. 213. לכל יבוא גבורתך. לכל אשר יבוא אצלי אגיד גבורתך (רש"י). 214. מוסר החכמים. אין מדובר כאן שישמע מוסר על חטא מסויים, אלא על מוסר כללי. והיינו במי שהיה 'חוטא', ושמע תוכחת מוסר וקיבל על עצמו להיות 'צדיק' מכאן ואילך. וזוהו שוה דרך זו לשאר הדרכים המביאות את האדם לכדי תשובה שלמה על כל מעשיו ולא רק על פרט מסויים (בשערי תשובה).

פירושו של 'שמע': 'הבינו' או 'השכילו' שה' אלוקינו ה' אחד". ההתבוננות וההתעמקות נושאות פרי מבורך - שעל ידן בא האדם לידי קבלת הדברים, וכמו שדרשו חכמים על הפסוק: "ועתה אם שמוע תשמעו בקול" (שמות יט, ה) - "אם עתה תקבלו עליכם" (מכילתא יתרו). נמצא שיש כאן שרשרת של חוליות, חוליה בתוך

יִקְשִׁיב²¹⁵ **וְיִשְׁמַע וְיִכְנַע וְיִחְזֹר**
בְּתִשְׁוֹכָה, וְיִקְבַּל בְּלִבּוֹ כָּל דְּבָרֵי
הַתּוֹכְחוֹת וְשֵׁלָא יִרְעַע דְּבָר מִדְּבָרֵיהֶם.
וְהִנֵּה הָאִישׁ הַזֶּה²¹⁶ **בְּרַגְעַ קִמְן יֵצֵא**²¹⁷
מֵאִפְלָה לְאוּר גְּדוּל, כִּי עַתָּה אֲשֶׁר
יֵאָזֵן²¹⁸ **וְיִכְפֹּת**²¹⁹ **וְלִבּוֹ יִבִּין וְשָׁב,**
וְיִקְבַּל בְּיוֹם שְׁמַעוֹ דְּבָרֵי הַמוֹכִיחִת,
וְיִקְיַם עֲלָיו לְהִיזְתּוֹ עוֹשֶׂה כָּכָל²²⁰
אֲשֶׁר יִזְרְהוּ²²¹ **תּוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה מִן**
הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעְלָה, וְלַהֲזַהֵר בְּאֲשֶׁר

חוליה, האחת גוררת את חברתה: שמיעה מביאה לידי התבוננות, התבוננות מביאה לידי קבלה, וקבלה מביאה לידי מעשה.

ביאורים

215. וישמע. "שמיעה" פירושו: "קבלה", וכמו שתרגם אונקלוס על הפסוק (שמות כג, ז): "נעשה ונשמע" - "נעבד ונקבל". וכן "שמע ישראל" (דברים ו, ד) מתרגמין "קבילו ישראל". וזהו שכתב "וישמע ויכנע ויחזור בתשובה", שצריך שמיעה כזאת שיש בכוחה להכניע את לבו לחזור בתשובה. 216. ברגע קמן. בבת אחת - בזמן מועט זה שקבל על עצמו כל דברי התוכחות. 217. מאפילה לאור גדול. מחשיכת החטא ועונשי הגיהנום לאור התשובה, שמעלתה מגעת עד כסא הכבוד. 218. ויכפית. ויקשיב. 219. ולבבו יבין ושב. ויבין בלבבו שלא עשה את הטוב ויתקן מעשיו. [רבינו משתמש בלשון הכתוב (ישעיהו י, י): "ולבבו יבין ושב ורפא לו". בכדי להגיע ל"ושב" חייב להיות "ולבבו יבין" דהיינו התבוננות (שערי חיים)]. 220. ויקיים עליו. יקבל על עצמו. 221. תופשי התורה. אחוזי התורה שהם

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

וְהִירֹוּהוּ ²²²יִזְרְעֵי בִינָה לְעֵתִים, ²²³עֲלֹתָהּ בִּידּוֹ הַתְּשׁוּבָה ^(טו)וְנִהְפֶּךְ לְאִישׁ אַחֵר. ²²⁴וּמַעַת אֲשֶׁר קָבַל פְּזוּת בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ ²²⁵וְגַמַּר עָלָיו כְּכֹה בְלִבּוֹ, ²²⁶קָנָה לְנַפְשׁוֹ זְכוּת ²²⁷וְשִׁכַּר

טו. ונהפך לאיש אחר. לכאורה יש לבאר, כי זה אשר חטא ועתה שב ומבקש לתקן מעשיו - הרי אין כאן עקירת הראשונות, אלא רק תיקון מכאן ולהבא, ולשם כך

נדרשים כל עיקרי התשובה. אכן, זה אשר שמע לדברי המוכיחים וקיבל על עצמו לקיים כל דבריהם מכאן ואילך - בכך הוכיח וגילה דעתו כי כל אשר חטא עד הנה לא היה אלא מחמת חוסר ידיעה, שלא ידע אותם ענינים עליהם העמידוהו המוכיחים בתוכחתם, ואם כן, עתה אחר שנודע לו ושמע ושב וקיבל על עצמו - הרי שבכך נעקר כל אשר חטא מלכתחילה. ונמצא כי זה האדם היודע עתה את ריבונו - אינו אותו החוטא אשר חטא כנגדו מבלי דעת, והרי הוא כאיש אחר! (בשערי התשובה). עוד יש לבאר, כיון שמחליט החלטה יציבה וחזקה לשמוע לקול המוכיחים, ע"ז בהכרח ישתנה וייהפך לאדם אחר ששאיפותיו יהיו שאיפות של עולם הבא, כי ההחלטה לעשות מצוה מקדשת את האדם, וכמו שכתב ב'רוח חיים' בתחילת מסכת אבות, שאם יש לאדם איוו ומחשבה לקיים מצוה, מיד קדושת המצוה מקיפה אותו, והקדושה הזאת נותנת לו את הכוח להוציא לפועל אל המצוה (דרכי החיזוק).

ביאורים

החכמים (ראה ירמיה ב, ח). ²²² יזרעני בינה לעתים. שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה (רש"י דה"א יב, לג). כלומר, עצה מתאימה לכל זמן. ²²³ עלתה בידו התשובה. הצליח בתשובתו. ²²⁴ ומעת אשר קבל וכו'. רבינו חידש כאן ענין הקבלה, כי זה הערובה לקיום הדבר, לכן מעלה עליו הכתוב כאילו עשה מיד (זה השער). ²²⁵ וגמר עליו ככה בלבבו. קיבל בלבו כך בגמירות דעת ובהסכמה מוחלטת. ²²⁶ קנה לנפשו זכות. מלבד מה שחטאו נמחלים לו. ²²⁷ ושכר על כל המצוות. שהוא עתיד לעשות כאילו עשה. ויש לו מעשיו את הקדושה ואת הסייעתא דשמיא כאילו

על כל המצוות ²²⁸וְהַמוֹסְרִים, וְאֲשֶׁרִיו כִּי צִדֵּק נַפְשׁוֹ ²²⁹בְּשַׁעַת קָלָה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבָרְכָה (מכילתא בא, יב) ²³⁰וְיָלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכִי מִיַּד עָשׂוּ, וְהָלֵא לֹא עָשׂוּ ²³¹עַד אֲרַבְעָה עָשָׂר לַחֲדָשׁ, אֲלֵא, בֵּינָן שִׁקְבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת, מַעֲלָה עֲלֵיהֶם הַכְּתוּב ²³²כָּאֵלוֹ עָשׂוּ מִיַּד.

וְאָמְרוּ (אדר"נ פכ"ב) כָּל שִׁמְעֵשׂוֹי מְרַבִּים מִחֲכָמָתוֹ, הַכְּמָתוֹ מִתְקַיְמָתוֹ, שְׁנַאֲמַר (שמות כד, ז) נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. ²³³כְּאִוֹר הַדְּבָר, כִּי הָאִישׁ אֲשֶׁר קָבַל עַל נַפְשׁוֹ כָּלֵב נֶאֱמָן ²³⁴לְשִׁמּוֹר וְלַעֲשׂוֹת עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר ²³⁵יִזְרְוּהוּ ²³⁶וְעַל הַמְּשַׁפֵּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לוֹ הַיּוֹשְׁבִים עַל הַמְּשַׁפֵּט, יֵשׁ בִּידּוֹ מִן הַיּוֹם

ביאורים

שכבר קיים את אותם המעשים הטובים, כיון שהוא נמצא כבר עכשיו בדרך שתביא אותו לקיום כל המצוות והמעשים הטובים (דרכי החיזוק). ²²⁸ והמוסרים. התוכחות שקיבל, מפני שעל ידיהן נתעורר לשוב. ²²⁹ בשעה קלה. כזו שקבל על עצמו לעשות ככל אשר יזרוהו. ²³⁰ וילכו ויעשו בני ישראל. את קרבן הפסח. משמע שתיכף בראש חודש ניסן כשנאמרה להם המצוה הלכו ועשו כן. ²³¹ עד ארבעה עשר לחודש. שאז הוא זמן הקרבתו. ²³² כאילו עשו מיד. המושג "כאילו", ביאר הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל שזהו אותו הגדר והתוכן של הדבר רק בצורה אחרת. לפיכך המקבל עליו לעשות מצוה - זכה באותו התוכן, באותה הזכות של עשיית המצוה ('שפתי חיים', מועדים א', עמ' נד). ²³³ ביאור הרבר. כי לכאורה קשה, איך יתכן שאדם מקיים מצוות יותר ממה שהוא למד, הרי מה שלא למד אינו יודע לקיים? (רבינו בביאורו למסכת אבות ג, ט). ²³⁴ לשמור ולעשות. לשמור לא לעבור על ה"לאוין" ולעשות את ה"עשין". ²³⁵ יזרוהו. ילמדוהו חכמי התורה. ²³⁶ ועל המשפט. מה שיפסקו לו

הִזָּה שָׁכַר עַל כָּל הַמִּצְוֹת, עַל אֲשֶׁר שָׁמְעָה אֶזְנוֹ מִדְּבַרֵי הַתּוֹרָה וְתִכְּנֶן לָהֶם,²³⁷ וְעַל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא גָלוּ אֶזְנוֹ עֲלֵיהֶם עַדְנָה,²³⁹ וְצָדֵק לִבִּישׁ,²⁴⁰ וְקִנְיַת זְכוּת עַל הַנְּגִלוֹת אֵלָיו וְעַל כָּל נַעֲלָם מְעִינָיו, וְאַחֲרֵי זֹאת,²⁴¹ יוֹם-יוֹם יִדְרֹשׁ וַיִּשְׁקֹד עַל הַלְתוֹת מוֹכִיחָיו,²⁴² וַיִּשְׁכִּיל מִכָּל מַלְמֻדָּיו, וְנִמְצָא הָאִישׁ הַזֶּה²⁴³ מְעַשְׂיו מְרַבִּים מִחֻכְמָתוֹ, כִּי לֹא יָדַע²⁴⁵ אֵת הַדָּבָר,²⁴⁶ וְהֵנָּה שָׁכְרוּ אֹתוֹ, וְכַעֲנִין מַה שָּׂאֲמָרוּ יִשְׂרָאֵל בְּסִינֵי נַעֲשֵׂה וְנִשְׁמַע, שֶׁהִקְדִּימוּ קִבְּלַת הַמְּעַשֶׂה עַל נַפְשָׁם לִפְנֵי הַשְּׁמִיעָה. וְכַעֲנִין אַחֵר לֹא יִתְכַּן שִׁיחֵיו מְעַשֵׂי

ביאורים

בעניני ממונות. 237. ותכן להם. ואזנו הבינה אותם והתבוננה עליהם. 238. ועל הדברים אשר לא גלו אזנו עליהם עדנה. ויש לו שכר גם על הדברים אשר עדיין לא התגלו לאזנו. כלומר, שעדיין לא שמעם. 239. וצדק לבש. רדף, הרבה, וכאילו הוא מעוטף בו (עפ"י רש"י ומצו"ד איוב כט, יד). 240. וקנה זכות על הנגלות אליו ועל כל נעלם מעיניו. וזיכה את עצמו כבר עתה הן על המצוות הידועות לו כבר והן על מה שעדיין לא ידועות לו כיון שקיבל על עצמו לעשותן. 241. יום יום ידרוש וישקוד על הלתות מוכיחיו. יבקש ויתמיד לשמוע מהם דברי מוסר כדי שלא תפוג ההשפעה של המוסר ששמע והקבלה שקיבל על עצמו. 242. וישכיל מכל מלמדיו. וילמד ויחכם לדעת מה שעדיין אינו יודע כדי שיוכל לקיים הכל. 243. מעשיו מרובים מחכמתו. רבינו מפרש את הנאמר: "כל שמעשיו מרובים מחכמתו", היינו, שכן המעשים שעדיין לא עשה אלא רק קיבל על עצמו לעשות. "כי אף מי שאינו יודע ואינו עושה נקראים 'מעשה' על שם כי יש לו שכר עליהן כאילו עשאים" (לשון רבינו בביאורו למסכת אבות ג, ט). 244. לא ידע. עדיין. 245. את הדבר. שעליו לעשותו. 246. והנה שכרו אתו. כבר מקבל עליו

טו. והקשה את לבו. כי אילו לא שהיה מקשה ומאמץ את לבו כדי לא לקבל את הדברים - על כרחו היה מושפע, כי כח השמיעה הוא גדול ופועל על האדם כמ"ש רבנו לקמן באות י"ב, ואם לא הושפע ולא שב - אות הוא כי הקשה לבו והתנגד לדברים ועל

הָאָדָם מְרַבִּים מִמָּה שֶׁהוּא יוֹדַע.

וְאֲשֶׁר לֹא יִתְעוֹרֵר לְקוֹל הַמּוֹכִיחִים,²⁴⁷ יִכְפַּל עוֹנוֹ, כִּי הִזְהִירוּהוּ^(טו) וְהִקְשָׁה אֵת לְבוֹ וְלֹא נִזְהָר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יז, י"א) תַּחַת גְּעִרָה בְּמִבְּיָן²⁴⁹ מִהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה.²⁵⁰ אֵךְ מְרִי יִבְקֹשׁ-רָע וּמִלְאָךְ

זה עונשו רב (הרוצה בתשובה).

הסיבה שאין בני-אדם רוצים לשמוע 'מוסר' - כי פוחדים פן ישתנו, כמו שאמר הנביא ישעיהו (ו, י) "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו". ופירש הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א ע' 173) בשם הגר"ח מוואלוז'ין (נפש החיים שער ב בהגה): "היינו שהרשע מתיירא מלראות ומלשמוע ומלהבין, כי אם כה יעשה הלא ישוב ויתרפא, ובוזה אינו רוצה בשום אופן".

ביאורים

שכר. 247. יוכפל עונו. הגדיל עונו עד למאד וכן גם ייענש בהתאם. 248. תחת גערה במבין. הגערה חודרת ללבו של הנבון. "תרד גערה ותשכון בלב המבין. ענין 'מבין' - האיש החפץ להבין הדברים אשר ישמע, וגם לו לבב להבינם..." (רבינו בביאורו למשלי שם). 249. מהכות כסיל מאה. ומשפיעה עליו יותר ממאה מכות לטיפש. "הכסיל אינו אוהב לשמוע דברי הבינה, רק למלאות תאוות... על כן אין תקנתו בגערה, אך המכות הראויות אליו. ואמרו חכמי המוסר, אין תקנה לנבלים כי אם בהכנעה ובזיון" (שם). 250. אך מרי וגו'. אך ורק למרוד בה' היא שאיפתו של האדם הרע, ומלאך חסר רחמים יעניש אותו. וז"ל רבינו בביאורו למשלי: "האיש הרע, והוא מי

אכזרי ישלח-בו. פרוש, האיש הרע לא יפגע לקול המוכיחים, אך יבקש²⁵¹ להמרות. ²⁵² ותחת כי לא נחת מדברי ²⁵³ המלאך המוכיח, ²⁵⁴ מלאך אכזרי ישלח-בו, מדה פגגד מדה. ²⁵⁵ כי המוכיחים נקראו מלאכים, שנאמר (דה"ב לו, טז) ויהיו ²⁵⁶ מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ²⁵⁷ ומתעתעים בנבאיו. ועוד אמר שלמה עליו השלום (משלי טו, י) ²⁵⁸ מוסר רע לעוזב אורח, ²⁵⁹ שונא תוכחת ימות. פרוש, אמת

ביאורים

שגבר הזדון בלבבו, כאשר יוכיחוהו יקשה עורף ויתחזק ללכת בדרכי הרעה למרות פי המוכיח ולנצחו, על כן אין תקוה שתועיל בו תוכחת המוכיחים, אך מלאך אכזרי ישלח בו מן השמים להוכיחו". ²⁵¹ להמרות. את פיהם. ²⁵² ותחת כי לא נחת. ובעבור שלא נכנע. ²⁵³ המלאך המוכיח. תלמידי חכמים המוכיחים. ²⁵⁴ מלאך אכזרי. יתכן כי זהו מלאך הנברא מהעבירות שלו עצמו (הרוצה בתשובה). ²⁵⁵ כי המוכיחים נקראו מלאכים. 'מלאכים' מלשון 'שלוחים', שכן שלוחים הם מאת הקב"ה להשיבו למוטב, על כן ישלחו אליו 'שלוחים' אחרים, מלאכים אכזרים אשר יענישוהו וייסורוהו כחטאתו (בשערי התשובה). ²⁵⁶ מלעבים במלאכי האלהים. לועגים בתלמידי חכמים (הנקראים מלאכים כיון שהם מצויינים ונבדלים משאר בני אדם כמלאכי השרת, כמובא במסכת נדרים כ:). ²⁵⁷ ומתעתעים. משטים. ²⁵⁸ מוסר רע לעוזב אורח. עונש קשה יגיע למי שעוזב דרך ישרה. [ובביאור רבינו שם: "מי שהוא עוזב אורח אשר יתקפנו יצרו, אך דעת הלב לא ישנא את התוכחות. ייסרנו השי"ת למען ישוב מדרכו הרעה"]. ²⁵⁹ שונא תוכחת ימות. השונא לשמוע תוכחה יאבד ברשעו. [ובביאור רבינו שם: "אך שונא תוכחת ימות" - כי אין לו תקוה ותקנה, והוא קשה מן העוזב אורח. ושם (משלי א, ח) כתב רבינו בביאור פסוק זה, וז"ל: "מוסר רע לעוזב אורח

כי ²⁶⁰ ראוי מוסר רע לעוזב אורח ועובר על דברי-תורה, אךן יש תקנה כי ²⁶¹ יוסר וישוב מדרכו הרעה. אך רע ממנו שונא התוכחת, ²⁶² כי אין לו תקנה ותקנה במוסר רע, אךל ²⁶³ אחת דתו למות, כי העובר עברה ותקפחו התאנה, והיצר ²⁶⁴ השיאו, ויתכן כי נפשו מרה לו על אשר ²⁶⁵ לא עצר כח מפני יצרו, ואולי ²⁶⁶ יכסף לתוכחת ויקנה למוסר. אךל שונא התוכחת ²⁶⁷ כבר נואש מנפשו, ושנאת התוכחת ²⁶⁸ תהיה-לו לעדה

ביאורים

שונא תוכחת ימות', ביאור, כי קשה מאד השונא תוכחת מן העוזב אורח, כי מי שעוזב אורח והוא הפורק עול מצוה אחת מעליו - יענש במוסר רע והם היסורים אבל לא יענש בעונש המיתה, ומי ששונא את התוכחת אינו נמחל לו במוסר רע בלבד אלא יענש בעונש מיתה. וזהו שאמר 'ימות', כי לא יספיק להיות נשפט במוסר רע, ועל כן הזהיר שלמה בפסוק הזה על האדם שיהיה מקבל התוכחת". ²⁶⁰ ראוי מוסר רע. ראוי לבוא יסורים קשים מן השמים. ²⁶¹ יוסר. יקבל יסורים. ²⁶² כי אין לו תקוה ותקנה במוסר רע. מאחר שהוא שונא תוכחת אדם, שונא גם תוכחת הקב"ה, וגם היסורים לא יועילו כלום (פתח השער). ²⁶³ אחת דתו למות. אין לו דין אחר אלא למות. ²⁶⁴ השיאו. גרם לו לטעות [השיאני' - 'הטעני' (רש"י בראשית ג, יג)]. ²⁶⁵ לא עצר כח. לא החזיק מעמד, לא התאפק. ²⁶⁶ יכסוף. ישתוקק. ²⁶⁷ כבר נואש מנפשו. כלומר, אינו משתדל לתקן את נפשו, שהיא זכה בעיניו, כמו שכתב הרמב"ם (פ"ד הי"ב מהל' תשובה) וז"ל: "זוה ששונא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאתו שהם בעיניו טובים", לכן כשיבואו עליו יסורים לא יתעורר לשוב מדרכו הרעה, וא"כ מה יועילוהו יסורים (זה השער). ²⁶⁸ תהיה לו לעדה. מעידה עליו.

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

²⁶⁹כי הוא שונא דברי השם-יתברך.

יב. עוד אמר שלמה עליו השלום

(משלי טו, ל-לא) ²⁷⁰מאור-עינים

ישמח-לב ²⁷¹שמועה טובה תדשן-

עצם. ²⁷²אין שומעת תוכחת חיים ²⁷³בקרוב חכמים תלין.

ויש לכל-חכם-לב לדעת, כי לא יתכן שחפר שלמה עליו

השלום ²⁷⁴דברים בטלים כאלה הנם בתוך דברי המוסר

ויראת-השם, כשנבחר העיד עליו הכתוב (מ"א ה, יא) ויחכם

מכל האדם. אכן ²⁷⁵זה פשר הדבר: "מאור-עינים ישמח-

לב", העין אבר נכבד מאד, כי יראו בו את ²⁷⁶המאורות

המשמחים את הלב, ^(*)ונכבדה ²⁷⁷ממנו ²⁷⁸האין, כי

ביאורים

269. כי הוא שונא דברי השי"ת. כי אם אוהב הוא את דברי הקב"ה, היה לו לאהוב תוכחה. 270. מאור עינים ישמח לב. מחזה הנעים לעינים מעביר עצבות הלב, ומשמחת אותו. 271. שמועה טובה תדשן עצם. בשורה טובה משמינה ומבריאה את כל הגוף. 272. אין שומעת תוכחת חיים. און אשר תשמע התוכחה המביאה חיים. 273. בקרב חכמים תלין. בחברתם של החכמים תמצא תמיד. 274. דברים בטלים כאלה הנם. דברי חולין ומילי דעלמא אשר אין בהם מוסר כלשהוא (וכונתו על הפסוק הראשון "מאור עינים" וגו'). 275. זה פשר הדבר. שהפסוק הראשון הוא הקדמה לפסוק שאחריו. 276. המאורות. המראות הטובים והנעימים. 277. ממנו. מן העין. 278. האין. יתרון יש לשמועה טובה כי מלבד שתשמח הלב כמאור העין, גם

תפעל יותר ממה שהוא רואה בספרים, וגם שיאזין דבר חברו, ויקבל האמת ממי שאמר "רוח חיים" (אבות ו, ה).

ואמרו במדרש רבה (דברים י, א), רבי לוי אמר, האון לגוף - כקינקל לכלים [הוא כלי מלא נקבים שמיים עליו בגדים, ותחתיו מוגמר,

ישמעו בה שמועה טובה המדשנת את העצם ²⁷⁹שאין בו ההרגשה

²⁸⁰ולא ידשן במאור-עינים בלתי

פתענוג יתר. וכן אמרו זכרונם

לברכה (ב"ק פה, ט) כי האין נכבדת

משאר האברים, שאם סמא את עינו,

נותן לו דמי עינו. ^(**)חרשו, נותן לו

²⁸¹דמי בלו. ²⁸²והן האדם חיב לעבוד

והבגדים מתבשמים (עץ יוסף), שכן הקינקל כמה כלים [בגדים] ניתנין עליו ואתה נותן מוגמר תחתיו וכולם מתעשנים, כך מאתים וארבעים ושמונה אברים שבאדם הזה, על ידי האון כולם חיים, מנין, שנאמר (ישעיה נה, ג) 'שמעו ותחי נפשכם'.

יח. חרשו נותן לו דמי כולו. במסכת נדרים (סד:): אמרו "ארבעה חשובים כמת", ואחד מהם - "סומא". ויש לעיין, ממה שאמרו במסכת ב"ק (פה:): "חרשו - נותן לו דמי כולו", ולא אמרו על החרש שהוא חשוב כמת, ואילו "סימא את עינו - נותן לו דמי עינו" ולא דמי כולו, אע"פ שהסומא חשוב כמת?

ביאורים

תדשן את הגוף, והזכיר עצם לפי שהעצמות יסודות הגוף (כד הקמח' ערך זנות הלב והעין). 279. שאין בו ההרגשה. העצם עשוי מחומר קשה ואין בו תחושה ורגישות כמו שיש בלב שהוא רך. 280. ולא ידשן כמאור עינים בלתי בתענוג יתר. כיון שאין בו הרגשה ותחושה כמו בלב, לא יועיל מראה עינים לדשן אותו ולהבריאו אלא תענוג גדול יותר והוא השמיעה שמעלתה גדולה מן הראיה. ולכן הקדים פסוק זה להראות מעלתה של האון על העין. 281. דמי כולו. כי בזה גרם נזק וקלקול לכל גופו, כי שוב אינו ראוי לשום מלאכה. 282. והן האדם. עתה מתחיל לבאר מוסר-השכל היוצא מזה.

את השם יתברך באבריו²⁸³ ויצוריו
 בלם, כי לעבודתו יצאם, כמו שכתוב
 (משלי טו, ד) "כל פעל השם
 למענהו",²⁸⁵ אף כי באברים
²⁸⁶הנבדלים אשר יצר בו, נתתיב
 לעבד בהם את יוצרם. והעניש הגדול
²⁸⁷יתר מאד²⁸⁸ אם יפריעם ממעשה
 מצותיו ועבודה לא יעבד בהם ולא
 כגמול עליהם השיב, כי השם היטיב

ויש מבאים, דדין
 מוזיק קשור בהפסדו
 של הניזק, וכשחרשו
 אינו ראוי לשום
 מלאכה, ומכיון
 שאיבד הנחבל כל
 שוויו להימכר כעבד,
 משלם לו החובל
 כל שוויו שלפני
 חבלתו, וכיון שעיקר
 החשיבות אצל
 האדם היא ה"אוזן",
 לכן "חרשו נותן לו
 דמי כולו". אכן חוש
 הראיה, אע"פ שאינה

חשובה לאדם כשמיעה, מ"מ היא הגורמת לאדם להרגיש את הזולת, וכמו
 שמצינו במשה רבינו שכתוב בו: "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם"
 (שמות ב, יא), ופירש רש"י: "נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם", כי רק ע"י
 ראיית העין חש האדם בצרות הזולת ומיצר עמו, ולא די בראיה בעלמא,
 אלא כמו שכתב רש"י: "נתן עיניו ולבו", דהיינו שצריך ליתן עיניו, וכשנותן
 עיניו - מגיעים הדברים אל לבו. והוא הטעם שסומא חשוב כמת, כי בלא
 חוש הראיה אין האדם מסוגל להרגיש את זולתו ולהשתתף עמו במצבו,
 והרי הוא כמי ששרוי לבדו בעולם, וכמת יחשב (עיי' בספר 'שיחות מוסר'
 מאמר ס"ג).

ביאורים

283. ויצוריו. השכל והמחשבה אשר נוצרו בגופו כדי לעבוד בהם את ה'.
 284. כל פעל ה' למענהו. את הכל ברא ה' לכבודו ולעבודתו. 285. אף
 כי. כל שכן. 286. הנבדלים. החשובים. 287. יתר. מרובה, גדול. 288. אם
 יפריעם ממעשה מצותיו. אם האדם יפריע לאיברים אלה לעשות מצוות
 הבורא. 289. ולא כגמול עליהם השיב. לא החזיר טובה לבורא יתברך עליהם

עמו בחושיו הנבדלים טובה עצומה, וכבוד והדר²⁹⁰ עטרו
 בהם, על בן הקדים להזכיר²⁹¹ אחת ממעלות האוזן,
 בעבור הראותה גדל²⁹² חובת עבודתו. וזכר אחרי בן
²⁹⁴294 כי תהיה עבודת האוזן בשמע אל התוכחת, ואמר, "אזן
 שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תליון". פרוש,²⁹⁵ ראוי
 לשכון בין החכמים²⁹⁶ אחרי אשר²⁹⁷ יקשיב לתוכחתם.

ביאורים

כגמול המגיע לו עליהם. 290. עטרו בהם. קישט ופיאר את האדם באיברים
 אלו המוסיפים לו כבוד והדר. 291. אחת ממעלות האוזן. שאינן ידועות
 לכולם, שבכוחה לרשן אפילו את העצם שעשויה מחומר קשה, מה שאין
 באפשרותה של העין לעשות כדלעיל. 292. חובת עבודתו. חובתו של האוזן
 לעבודת ה'. "ואחרי שהתבאר כי האוזן איבר נכבד מאד, גם מן העין שהוא
 איבר נכבד, מה מאד תגדל החובה לעבוד בו את הבורא יתברך, ורע ומר
 להשביתו ממעשיו, על כן סמך אחרי 'אוזן שומעת תוכחת מוסר'" (רבינו
 בביאור למשלי טו, ל). 293. וזכר אחרי כן. בפסוק השני. 294. כי תהיה
 עבודת האוזן בשמוע אל התוכחת. שעבודת ה' של האדם באיבר האוזן היא
 ע"י שישמע בה את התוכחות. [אשר היא העבודה הכי נחוצה והכי חשובה
 עבור האוזן (פתח השער)]. 295. ראוי לשכון בין החכמים. ראוי לשבת
 בתוכם [בקרב חכמים] מי שיש לו אוזן שומעת תוכחות חיים, כי החכמים
 חפצים ושמחים בחברתו (רבינו בביאורו למשלי). [ועוד, שאם לא קנה
 לעצמו 'אוזן שומעת' שעל ידה יוכל להפיק תועלת מהחכמים, מה תועלת
 יש לו בהמצאותו במקום תורה ובשמיעת דברי תורה ('שפתי חיים)].
 296. אחרי אשר יקשיב לתוכחתם. "כי גם אם לא ירחב לבו להשיג אל החכמה,
 נבחר ונכבד בעיניהם אחרי שישכיל בדברי תוכחותיו וחפץ לשמעם, כי יגיע
 בכאן [ע"י שמיעת התוכחות] למעלה נכבדת [לקנין המדות הנכבדות]"
 (שם). 297. יקשיב לתוכחתם. אבל בלתי זאת אינו ראוי לשכון בקרב חכמים,
 כי עיקר מעלת התחברות לחכמים היא שמיעת התוכחה, כי ע"י שמיעת

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבָרְכָהּ (שמ"ר יתרו כז, ט) נִפְלֵא אָדָם מִן הַגַּג וְנִשְׁבְּרוּ אַבְרָיו, צָרִיךְ ²⁹⁸רְטִיבָה וְתַחֲבֹשֶׁת עַל כָּל אֶבֶר מֵאַבְרָיו וְעַצֵּם מְעַצְמוֹ, וְהַחֲזִיטָא אֲשֶׁר הָטָא בְּכָל אַבְרָיו וְנִחְשָׁב כְּאֵלוֹ ²⁹⁹רַבְתָּה מִכָּה בְּאַבְרָיו פְּלֵם מִכַּף רַגְלוֹ וְעַד קַדְקָדוֹ, שְׁנֵאמַר (ישעיה א, ו) מִכַּף-רַגְלֵי וְעַד-רֹאשׁ ³⁰⁰אֵין-בּוֹ מָתָם, וְהִנֵּה הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא מֵרַפָּא כָּל אַבְרָיו בְּרְטִיבָה אַחַת, ³⁰¹וְהִיא שְׁמִיעַת הָאָזָן, שְׁנֵאמַר (ישעיה נה, ג) ³⁰²הִטּוֹ אֲזַנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שְׁמְעוּ ³⁰³וְתַחֵי נַפְשְׁכֶם.

יג. הַדְרֵף הַרְכִיעֵי, בַּעַת אֲשֶׁר יִהְיֶה הָאָדָם ³⁰⁴בְּתוֹרַת הַשָּׁמַיִם וְיִקְרָא בְּדַבְרֵי הַנְּבִיאִים וְהַקְּתוּבִים, וְיִכִּין ³⁰⁶בְּנַעֲם

ביאורים

התוכחה נעשה בעל תשובה גמור ונתרפא כל נפשו (זה השער). 298. רטיבה. בד משוח בסממני ריפוי. 299. רבתה. התרבתה. 300. אין בו מתום. אין בו איבר אחד שלם, מבחינה רוחנית. 301. והיא שמיעת האוזן. בשומעו דברי תורה ומוסר. כי על ידי זה ישמור עצמו מהחטא ויקיים המצוות, ויקנה חיי הנפש ואושר גם לגוף, וכן על ידי שמיעת התוכחה נעשה בעל תשובה גמור ומתרפאים כל פצעי נפשו. 302. הטו אזנכם. לשמוע אמרי (מצו"ד). 303. ותחי נפשכם. העטופה ברעב ובצמא לשמוע דברי אלהים חיים (מלבי"ם). 304. בתורת השם. חמשת חומשי תורה. 305. ויקרא בדברי הנביאים והכתובים. לא כתב רבינו "ויהגה" בדברי הנביאים, לפי שאמרו חז"ל (ברכות כח:) "מנעו בניכם מן ההגיון" ופירש רש"י: "לא תרגילום במקרא יותר מדאי" (זה השער). 306. בנועים המוסרים. המוסרים הנעימים. כלומר, יבין כמה מתוק הוא מוסר התורה, כי כל דברי השי"ת המה דרישת

המוסרים ויראה ³⁰⁷הַאֲזַהְרוֹת ³⁰⁸וְהַעֲנִשִׁים, יַחֲרַד לְדַבְרֵים ³⁰⁹וְיִכִּין לְבוֹ לְהַטִּיב דְּרָכָיו ³¹⁰וּמַעַלְלָיו, ³¹¹וְיִתְרַצֶּה אֶל הַשָּׁם, כְּעֵנִין שְׁנֵאמַר (שם סו, ב) וְאֶל-זֶה אֶבִּיט אֶל-עֵנִי וְנִכְחַ-רִיחַ ³¹²וְיַחֲרַד עַל-דְּבָרֵי, וְכֵן כְּתוּב כְּעֵנִין יֵאֱשִׁיחוּ (מ"ב כב, יא) ³¹³וְיִהִי כְּשִׁמְעַת הַמֶּלֶךְ אֶת דְּבָרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה ³¹⁴וְיִקְרַע אֶת בְּגָדָיו, ³¹⁵וְכַעֲנִין עֲזָרָא נֵאמַר (נחמיה ה, ט) ³¹⁶כִּי בּוֹכִים כָּל הָעָם כְּשִׁמְעִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה. וְאֲשֶׁר ³¹⁷לֹא שָׁת לְבוֹ אֶל דְּבָרֵי הַשָּׁם, יִכְפַּד כְּפָשְׁעוֹ עָלָיו, ³¹⁸כְּעֵנִין שְׁנֵאמַר (ירמיה לו, כד) וְלֹא כָּתְדוּ

ביאורים

אמת וטובה, וכן כל דברי הנביאים תוכחת אמת, והאמת נעימה היא (פתח השער). 307. האזהרות. האיסורים, מצוות לא תעשה. 308. והענשים. הן שבידי שמים והן של בית-דין. 309. ויכין לבו. יכשיר לבו. 310. ומעלליו. ומעשיו. 311. ויתרצה אל השם. ואז יהיה רצוי לפני ה'. 312. ויחרד על דברי. ירא ודואג לקיים מצותי. 313. ויהי כשמוע המלך. ואמרו חז"ל שמצאו את ספר התורה שהטמינו הכהנים מפני אחז [פן ישלח ידו גם בספר תורה זה שנכתב ע"י משה רבינו מפי ה' והיה מונח מצד הארון], כשהיתה מגוללת בפרשת התוכחה "יולך ה' אותך ואת מלכך" וגו', והבין מכך שהם עתידים לגלות מהארץ. 314. ויקרע את בגדיו. בעבור החרדה, כי גם הוא חשבה לאות וסימן (מצו"ד). 315. וכענין עזרא נאמר. כאשר עזרא הסופר קרא את התורה לפני השבים מן הגולה. 316. כי בוכים כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי (רש"י). 317. לא שת לבו. לא נתן דעתו. 318. כענין שנאמר. מסופר באותה פרשה שקרא ירמיהו אל תלמידו ברוך בן נריה נבואת פורענות על הצרות שתבואנה לעם עם חורבן בית המקדש הממשמש ובא, והוא כתב את הדברים במגילה. המגילה נקראה באזני העם והשרים בתקוה

שערי

שער שני

תשובה

עיונים

שערי

שער שני

תשובה

319 וְלֹא קָרְעוּ אֶת בְּגָדֵיהֶם. וְאָמְרוּ
 רְבוּתֵינוּ וְזָכְרוֹנֵם לְבָרְכָהּ (ירושלמי ברכות
 פ"א ה"ב) כָּל הַלּוֹמֵד 320 וְאֵינוּ מְקַיֵּם
 321 נוֹחַ לוֹ שֶׁנֶּהֱפָכָה 322 שְׁלִיתוֹ עַל פְּנָיו
 323 (י"ט) וְלֹא יֵצֵא לְאִיר הָעוֹלָם.

י"ט. ולא יצא לאויר
 העולם. והטעם, כי
 כל עובר בעודו במעי
 אמו לומד את כל
 התורה מפי מלאך,
 ובשעת לידתו שוכח
 את מה שלמד (ראה
 נדה ל:). לפיכך, אם

מטרת ביאתו לעולם היתה כדי לרכוש ידיעת התורה בלבד - לא היה צורך
 בלידתו כלל, ועדיף היה לו להשאר עובר היודע את כל התורה כולה. אולם
 באמת המטרה בביאה לעולם היא כדי לקיים למעשה את ידיעת התורה
 שרכש - דבר האפשרי רק על ידי חיבור הנשמה עם הגוף. לכך אמר רבי
 יוחנן, שהלומד שלא על מנת לעשות - נוח היה לו אילו נשאר עובר בשלייתו
 ולא יצא לעולם כלל (קרבן אהרן בהקדמה לספרא, מובא ב'עף יוסף' ויקרא
 רבה לה, ז. וב'משך חכמה' דברים כח, סא).

ביאורים

שהיא תשפיע עליהם לחזור בתשובה, על מנת למנוע את החורבן. ואכן,
 השפעת המגילה על שומעיה היתה גדולה והם פחדו מאד מפני נבואת
 הפורענות ובקשו שהמגילה תיקרא גם לפני המלך יהויקים ועבדיו. אולם
 כאשר קראו אותה לפני המלך, קרע אותה והשליכה אל תוך האש שבערה
 באח ולא חששו הוא ועבדיו ולא פחדו מפני הפורענות שעתידה לבוא.
 319. וְלֹא קָרְעוּ אֶת בְּגָדֵיהֶם. "כי היה להם לפחד ולקרוע בשמעם הדברים
 ולשוב בתשובה לפני האל" (רד"ק). ובהמשך שם נאמר: "לכן כה אמר ה' על
 יהויקים מלך יהודה, לא יהיה לו יושב על כסא דוד, ונבלתו תהיה מושלכת
 לחורב ביום ולקרח בלילה" (ירמיה לו, ל). ומכאן הוכיח רבינו שמי שלא
 שם לבו אל התוכחה יכבד פשעו ויגדל ענשו. 320. וְאֵינוּ מְקַיֵּם. שהוזהר
 בתורה וקורא בנביאים ובכתובים ורואה האזהרות והענשים ואינו מתבונן
 בנועם המוסרים, ואינו מכין לבו להיטיב דרכיו ומעלליו. 321. נוֹחַ לוֹ. ראוי
 לו. 322. שְׁלִיתוֹ. הקרום שהעובר מונח בתוכו. 323. וְלֹא יֵצֵא לְאִיר הָעוֹלָם.
 כלומר, ראוי היה לו שלא יוולד כלל.

324 וְנֹאמַר (הושע ה, יב) אֶכְתֹּב-לוֹ רִבִּי תוֹרָתִי 326 כְּמוֹ-זֶר
 נְחֹשֶׁבֶת. 327 וְנֹאמַר (ירמיה ת, ח) אֵיכָה תֹאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ
 328 וְתוֹרַת יְיָ אֲתַנּוּ 329 אֲכַן הִנֵּה לְשֹׁקֵר עֲשֵׂה עֵט שֹׁקֵר
 סִפְרִים.

ביאורים

324. ונאמר. בענין התוכחה ליהודה. 325. אכתב לו וגו'. כתבתי ונתתי להם
 תורה גדולה, חשובה ורוממה. [וברש"י: "אכתוב לו - אני תמיד מוכיחו על
 ידי נביאי וכותב לו רובי תורת, והם כמו זר נחשבו"]. 326. כמו זר נחשבו.
 שאינם מקיימים אותה. 327. ונאמר. בתוכחה לישראל הנמנעים מחזרה
 בתשובה. 328. ותורת ה' אתנו. שאנו יודעים את התורה, ומה תועיל אם לא
 תקיימו אותה. 329. אכן הנה לשקר וגו'. אכן באמת הנה לחנם עשה העושה
 את הקולמוס לכתוב ספר התורה ולחנם היו הסופרים שכתבו את התורה
 הואיל ואינכם מקיימים אותה (מצו"ד). כי אחרי שאין אתם מקיימין אותה
 הרי היא כאילו אינה כתובה (רד"ק).

לימוד המזוסר היומי

בהוצאת ארגון "ארחות יושר"

"ארחות המוסר"

הינו מכון, אשר הוקם ע"י ארגון "ארחות יושר" ובו עמלים תלמידי חכמים מופלגים, על חלוקת ספרי המוסר לשיעורים יומיים, כשתוספת ביאורים ועיונים הנכתבים על ידם מבארים ומניחים את הדברים על לב הלומדים.

ספרי מוסר אלו, אשר נתבארו וחולקו ע"י חברי המכון, מודפסים ומופצים ע"ג עשרות אלפי חוברות חודשיות אשר עושות דרכן אל הלומדים הרבים הקובעים בהן את לימודם מידי יום. וכך הופך לימוד המוסר להיות **חלק מסדר יומם של רבים.**

עד כה הצטרפו למעגל הלומדים 113 כוללים, 138 ישיבות, 103 תת"ם, 230 שיעורי תורה, 18 מדשיות וסמינרים - **25,000 לומדים** ברחבי הארץ והעולם שותפים למהפכת **לימוד המוסר היומי!**

הצטרף אף אתה למהפכת המוסר, בלימוד יומי של כ - 10 דקות!

ארחות יושר

ארחות צדיקים

מסילת ישראל

שערי תשובה

"ארחות יושר"

הארגון אשר חרט על דגלו את ענין **הפצת המוסר** אינו פוסח על אף הזדמנות הנקרת לפתחו. כך מעת לעת, יוצאים לאור תכנים מוסריים, באופנים שונים.

עלוני המועדים

מופצים לרגל מועדי השנה ומחולקים בעשרות אלפי עותקים.

קונטרסים בנושאים שונים, מודפסים ומחולקים לבנות הסמינרים. ולקהלים נוספים בהזדמנויות שונות ומגוונות.

קובץ "ארחות ישרים"

המתקבל בהערצה מידי שנה בתקופת בין הזמנים של חודש אב, מכיל בתוכו מדורי מוסר, הלכה וחיידוד ועיון - מדור נושא פרסים. ובכך מהווה חומר עיוני ומוסרי לבחורי הישיבות ואברכי הכוללים בכל מקום בו הם נמצאים.

עלוני המועדים

פרק בעניני תפילה | פרק בעניני כבוד אב ואם - לבנות הסמינרים

פרקים בעניני תורה - לרגל סיום השי"ס העולמי

קובץ המחולק למדורי מוסר, הלכה וחיידוד ועיון - לימי בין הזמנים

ספר "ארחות יושר"

ספר "ארחות צדיקים"

ספר "מסילת ישרים"

עד עתה, בוארו וחולקו הספרים: "ארחות יושר" למרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א "ארחות צדיקים", ו"מסילת ישרים" לרמח"ל. כשהם מודפסים ומחולקים באמצעות החברות החודשיות.

עם תום תקופת הלימוד של כל ספר מן הספרים נאגד תוכן החוברות יוצא לאור בספר מהודר.

